

ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ

ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ

21-22 Ιανουαρίου 2021

«Ένδικα μέσα κατά τον ΚΠολΔ (ανακοπή ερημοδικίας, έφεση, αναίρεση κατά αποφάσεων πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων δικαστηρίων και ειδικότερα οι λόγοι αναίρεσης, αναψηλάφηση)

ΓΡΑΠΤΗ ΕΙΣΗΓΗΣΗ

Θέμα: Τα προνόμια του Δημοσίου στο πλαίσιο των ενδίκων μέσων*

1^η ΕΝΟΤΗΤΑ:

Η αρχή της ισότητας των διαδίκων

1. Η αρχή της ισότητας στο πλαίσιο της πολιτικής δίκης

Η κατά το Σύνταγμα ισότητα των Ελλήνων έναντι του νόμου συμπεριλαμβάνει αναμφισβήτητα και την ισότητα ενώπιον του Δικαστηρίου¹, αποτελώντας το θεμελιώδες και πρωταρχικό έρεισμα της δικονομικής ισότητας στο πλαίσιο της πολιτικής δίκης. Η αρχή της ισότητας των διαδίκων², αποτελώντας αναμφισβήτητα έναν από τους βασικότερους ακρογωνιαίους λίθους του κράτους δικαίου, βρίσκει σήμερα νομοθετικό έρεισμα στο χώρο της πολιτικής δικονομίας στο άρθρο 110 παρ. 1 ΚΠολΔ, σύμφωνα με το οποίο «οι διάδικοι έχουν τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις και είναι ίσοι ενώπιον του νόμου». Εκφράζεται, λοιπόν, ως ίση μεταχείρισή τους από το νόμο (ισονομία) και ως ίση μεταχείρισή τους από τον δικαστή (ισηγορία). Η δικονομική ισότητα συνιστά, όμως, εκδήλωση όχι μόνο της συνταγματικής επιταγής περί ισότητας, αλλά και της αρχής της δίκαιης δίκης, όπως αυτή

* Η παρούσα μελέτη πραγματεύεται μερικά από τα προνόμια του Δημοσίου που παρουσιάζονται αναλυτικά και στη διδακτορική διατριβή της εισηγήτριας με τίτλο «**Η αρχή της ισότητας των όπλων και τα διαδικαστικά προνόμια του Δημοσίου στην πολιτική δίκη**», Εκδόσεις Σάκκουλα, 2017, από την οποία μπορεί να αντλήσει κανείς αναλυτικές παραπομπές στη νομολογία, αλλά και στην ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία και αρθρογραφία.

¹ Ράμμος, Εγχειρίδιον αστικού δικονομικού δικαίου, σ. 331· Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, 2012, αριθ. 1441.

² Γενικά για την αρχή της ισότητας των διαδίκων βλ. ενδεικτικά μεταξύ άλλων Ράμμος, (προηγ. σημ.), σ. 331-332· Κεραμέα/Κονδύλη/(Νίκα), ΕρμΚΠολΔ I, 2000, άρθρ. 110 αριθ. 1-6· Νίκα, Πολιτική Δικονομία I, 2020, § 46 αριθ. 1-7· Δαγτόγλου, (προηγ. σημ.), αριθ. 1441 επ.· Ρήγα, Δίκαιη πολιτική δίκη και ελληνική πολιτική διαδικασία, ΝοΒ 2007.801 επ. (803-804)· Βεζυρτζή, Η αρχή της ισότητας των όπλων και τα διαδικαστικά προνόμια του Δημοσίου στην πολιτική δίκη, δ.δ., 2017, σ. 15 επ.

κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ³. Το «δικαίωμα σε δίκαιη (ή χρηστή⁴) δίκη» (right to a fair trial, droit à un procès équitable), είναι πράγματι ένα σύνθετο θεμελιώδες δικαίωμα που αποτελεί εγγύηση σεβασμού της δημοκρατίας, γι' αυτό και όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΔΔΑ) θα πρέπει να ερμηνεύεται με ευρύτητα⁵. Αντίστοιχα, σε επίπεδο Ένωσης, η προστασία που παρέχεται με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ τίθεται σε εφαρμογή με επίκληση της διάταξης του άρθρου 47 παρ. 2 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (εφεξής ΧΘΔ)⁶, ενώ, όπως έχει διευκρινίσει⁷ το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΔΕΕ) το άρθρο 47 του Χάρτη περιλαμβάνει ως συνιστώσα της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας την αρχή της ισότητας των όπλων ή τη δικονομική ισότητα, η οποία με τη σειρά της αποτελεί ειδική έκφραση της ισότητας ενώπιον του νόμου.

2. Η αρχή της ισότητας ενώπιον του νόμου (ισονομία)

Η ισότητα ενώπιον του νόμου διασφαλίζει την ισότιμη δικονομική θέση όλων των διαδίκων στην πολιτική δίκη, δηλαδή την κατανομή των εκατέρωθεν δικαιωμάτων, υποχρεώσεων και βαρών των διαδίκων ανεξάρτητα από τη διαδικαστική θέση τους ως επιτιθέμενων ή αμυνόμενων, καθώς και από την ιδιότητά τους ως φυσικών ή νομικών προσώπων, ημεδαπών ή αλλοδαπών, δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου⁸, επιβάλλοντας ταυτόχρονα την ισονομία ως προς τους όρους και τις συνέπειες της παροχής της έννομης προστασίας⁹. Επίσης, εγγυάται την παροχή ίσων όπλων στους διαδίκους, υπό την έννοια της ισότιμης διαμόρφωσης των δυνατοτήτων επίθεσης και άμυνάς τους, ώστε αυτοί να μπορούν με τον ίδιο κατά βάση τρόπο και με τις ίδιες προϋποθέσεις να ασκήσουν τα δικονομικά τους δικαιώματα, να υποβάλλουν όλα τους τα αιτήματα και να εισάγουν το κρίσιμο

³ Όμοια διάταξη με αυτήν της παρ. 1 περιλαμβάνεται επίσης και στο άρθρο 10 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και στο άρθρο 14 παρ. 1 εδ. α' του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά δικαιώματα του 1996 (εφεξής ΔΣΑΠΔ), που κυρώθηκε με το ν. 2462/1997.

⁴ Ο όρος «χρηστή δίκη» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους *Κεραμέα*, Δικονομική αυστηρότητα και επιείκεια, Αφιέρωμα στον *Κ. Τσάτσο*, 1980, σ. 690 σημ. 77· *Ευρυγένη*, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο δικαιωμάτων του ανθρώπου (Νομολογία 1980), ΕΕΕυρΔ 1981.367-368· βλ. και *Κρουσταλάκη*, Το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕυρΣΔΑ: Νέες προοπτικές για την πολιτική δίκη, ΕΕΕυρΔ 1986.59.

⁵ ΕΔΔΑ 23.10.1990 (*Moreira de Azevedo*), HUDOC, (παρ. 66).

⁶ Ο ΧΘΔ υπογράφηκε στη Νίκαια την 7^η Δεκεμβρίου 2000, και διακηρύχθηκε εκ νέου την 14^η Δεκεμβρίου 2007, για να προσαρμοστεί στα δεδομένα της Συνθήκης της Λισαβόνας. Για σχολιασμό ζητημάτων που άπτονται του ΧΘΔ βλ. γενικά στην ελληνική θεωρία *Σαχπεκίδου*, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 2013, § 7 αριθ. 31 επ. Για αναλυτικό σχολιασμό του άρθρ. 47 παρ. 2 του ΧΘΔ βλ. *Meyer*, Charta der Grundrechte der Europäischen Union, 2011, άρθρ. 47, αριθ. 20 επ.

⁷ Βλ. ΔΕΕ 17.07.2014, C-169/14, (*Morillo και García*), σκ. 48.

⁸ *Κεραμέυς*, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, 1986, αριθ. 51, σ. 96· *Κεραμέυς/Κονδύλης/Νίκας*, ΕρμΚΠολΔ I, άρθρ. 110 αρ. 4.

⁹ *Νίκας*, (ανωτ. σημ. 2), § 46 αριθ. 1.

πραγματολογικό υλικό¹⁰. Σύμφωνα μάλιστα με την αυθεντική ερμηνεία του ΕΔΔΑ, η αρχή της ισότητας των όπλων, όρος που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην υπόθεση *Neumeister κατά Αυστρίας*¹¹, αξιώνει να προσφέρεται σε κάθε διάδικο η δυνατότητα να παρουσιάσει την υπόθεσή του σε συνθήκες που δεν τον θέτουν σε σαφώς μειονεκτική θέση έναντι της αντίδικης πλευράς¹². Σε θεμελιώδες δικαίωμα με αντίστοιχο περιεχόμενο¹³ αναγορεύεται, όμως, η αρχή και στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης, ως απόρροια της προάσπισης της αρχής της δίκαιης δίκης¹⁴. Πολύ ενδιαφέρουσα, είναι και η απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση *Σουηδία κλπ κατά ΑΡΙ και Επιτροπής*¹⁵, όπου το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου αποφάνθηκε ότι η νομική ιδιότητα του διαδίκου δεν αποτελεί στοιχείο που να δικαιολογεί διακριτική μεταχείριση.

3. Διαδικαστική ισότητα: Τυπική ή ουσιαστική;

Σκοπός της πολιτικής δίκης είναι κατεξοχήν η προστασία του ιδιωτικού συμφέροντος μέσω μια έννομα ρυθμισμένης διαδικασίας, υπό το κύρος και την ισχύ της πολιτείας¹⁶. Πράγματι, η δίκη, ως διαδικασία, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την τυπικότητα, καθώς η επί ίσοις όροις εφαρμογή προκαθορισμένων δικονομικών κανόνων εμποδίζει «*τας εν τη δίκη εκπλήξεις και πλάνας*», αλλά και διασφαλίζει «*την καθ' ωρισμένην τάξιν και μέθοδον πορείαν προς γνώσιν και απόφασιν*»¹⁷. Η αυστηρή τήρηση της ισότητας των όπλων υπαγορεύεται, όμως, και από τον ίδιο το διαγνωστικό χαρακτήρα της αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας¹⁸, όπου ενόψει της αρχής της διαθέσεως και της συζητήσεως, αλλά και εν γένει του ανταγωνιστικού χαρακτήρα της δίκης, το δικαστήριο δεσμεύεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τη συμπεριφορά των διαδίκων.

Η ίδια η φύση της πολιτικής δίκης ως αυστηρής και έννομα ρυθμισμένης διαδικασίας επιβάλλει, επομένως, την απαρέγκλιτη τήρηση της τυπικής ισότητας των διαδίκων, οι οποίοι θα πρέπει να είναι και να παραμένουν ίσοι ενώπιον του δικονομικού νόμου. Σε αντίθεση

¹⁰ Νίκας, (ανωτ. σημ. 2), § 46 αριθ. 3· Βεζυρτζή, (ανωτ. σημ. 2), σ. 27-50.

¹¹ ΕΔΔΑ 27.06.1968 (*Neumeister*), HUDOC, (παρ. 22).

¹² Βλ. μεταξύ άλλων, ΕΔΔΑ 11.01.2001 (*Πλατάκου*), ΝοΒ 2002.765 επ., (παρ. 47).

¹³ ΔΕΕ 6.11.2012 (*Otis*), C-199/11, δημοσιευμένη στην ψηφιακή συλλογή, σκ. 71.

¹⁴ ΔΕΕ 21.09.2010 (*Σουηδία κ.λπ.*), C-514/07 P, C-528/07 P και C-532/07 P, Συλλογή 2010, σ. I-8533, σκ. 88.

¹⁵ ΔΕΕ 21.09.2010, C-514/07P, Συλλογή 2010, σ. I-08533, σκ. 89-90] «*Όπως όμως έχει ήδη κρίνει το Δικαστήριο, η τήρηση της αρχής της εκατέρωθεν ακροάσεως πρέπει να εξασφαλίζεται αδιακρίτως στους διαδίκους σε δίκες ενώπιον του δικαστή της Ένωσης, ανεξαρτήτως της νομικής ιδιότητάς τους [...]*».

¹⁶ Κονδύλης, Το δεδικασμένο κατά τον Κώδικα Πολιτική Δικονομίας, 2007, σ. 10.

¹⁷ Μητσόπουλος, Η θεωρία του Αστικού Δικονομικού Δικαίου, σε Μελέται γενικής θεωρίας δικαίου και αστικού δικονομικού δικαίου I, 1983, σ. 168-169.

¹⁸ *Bottlicher*, Die Gleichheit vor dem Richter, 1954, σ. 14· Νίκας, Η αρχή της ισότητας των όπλων και τα διαδικαστικά προνόμια του Δημοσίου στην πολιτική δίκη, Αρμ 2004.327-328. Υπέρ της τυπικής ισότητας πρόσθ. και Βεζυρτζή, (ανωτ. σημ. 2), σ. 24 επ.

μάλιστα με τη διοικητική δίκη, όπου τα μετέχοντα υποκείμενα, κράτος και πολίτες, είναι εξ ορισμού τυπικά και ουσιαστικά ανισότιμα¹⁹, η πολιτική δίκη διεξάγεται κατά βάση μεταξύ εξ ορισμού ισότιμων υποκειμένων, τα συμφέροντα των οποίων επιζητούν ισάξια προστασία από το δικονομικό νομοθέτη και τον δικαστή. Η ιδιότητα του διαδίκου, όντας άχρωμη από δικαιοϊκή άποψη, δεν συνδέεται με κάποια επαγγελματική ή κοινωνική κατηγορία και δεν δικαιολογεί οποιαδήποτε απολύτως παρέκκλιση ή εξαίρεση από την κατοχυρωμένη διαδικαστική ισότητα²⁰.

4. Το γενικό συμφέρον ως δικαιολογητικός λόγος αποκλίσεων από την αρχή της δικονομικής ισότητας

Εκκινώντας από την παραδοχή ότι στο πλαίσιο της πολιτικής δίκης η απαρέγκλιτη τήρηση της τυπικής ισότητας αποτελεί κατοχυρωμένο, κεκτημένο δικαίωμα, και εξαιρώντας τις περιπτώσεις όπου ο δικονομικός νομοθέτης εισάγει ορισμένης μορφής εύνοια υπέρ του ενός ή του άλλου διαδίκου προκειμένου να πραγματώσει ουσιαστικά την τυπική ισότητα²¹, αλλά και τις ρυθμίσεις που συνιστούν ανεκτές ή φαινομενικές μόνο αποκλίσεις της διαδικαστικής ισότητας²², καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι διάδικοι θα πρέπει να είναι και να παραμένουν ίσοι ενώπιον του δικονομικού νόμου. Επομένως, τυχόν περαιτέρω παρέμβαση του νομοθέτη, εφόσον πρόκειται για διαφορετική μεταχείριση τυπικά ίσων προσώπων, καθιερώνει αναμφίβολα επιλήψιμη ρωγμή στην αρχή της ισότητας των όπλων. Που στηρίζονται όμως οι προωθούμενες από τον νομοθέτη αποκλίσεις; Μα φυσικά στη «γάγγραινα» της διαδικαστικής ισότητας στο χώρο του δικονομικού δικαίου που ονομάζεται «γενικό» ή «κοινωνικό» ή «δημόσιο» ή «εθνικό» συμφέρον. Μια «γάγγραινα», που όπως αναλύεται διεξοδικά στην επόμενη ενότητα της παρούσας μελέτης, έχει οδηγήσει σε μια υπονόμηση της πολιτικής δίκης μέσω του νοσηρού φαινομένου των αναχρονιστικών διαδικαστικών προνομίων του Δημοσίου.

Το γενικό συμφέρον²³ αποτελεί πράγματι μια πολυδύναμη, πολυσήμαντη, αλλά και επιφορτισμένη ιδεολογικά αόριστη²⁴ νομική έννοια που έχει επιστρατευτεί πλείστες φορές

¹⁹ Δαγτόγλου, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, 2011, αριθ. 323, ο οποίος μάλιστα αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «η ισότητα των διαδίκων [...] ξεκινά στη διοικητική δίκη υπό δυσχερέστερους οίονους από ότι στην πολιτική δίκη».

²⁰ Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.327.

²¹ Βλ. αναλυτικά Βεζυρτζή, (ανωτ. σημ. 2), σ. 61 επ.

²² Βλ. αναλυτικά Βεζυρτζή, (ανωτ. σημ. 2), σ. 88 επ.

²³ Για την έννοια του γενικού συμφέροντος βλ. ενδεικτικά μεταξύ άλλων, Μάνεση, Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η εφαρμογή της υπό των δικαστηρίων, στον Τόμ., Συνταγματική Θεωρία και Πράξη, 1980, σ. 323-324, (ο οποίος επισημαίνει ότι ο όρος «γενικό» συμφέρον είναι αρκετά ευρύς, ώστε με αυτόν να υποδηλώνεται και το «κοινωνικό» και το «δημόσιο» και το «εθνικό» συμφέρον).

από το νομοθέτη προκειμένου να δικαιολογήσει ρωγμές της αρχής της ισότητας στο χώρο τόσο του ουσιαστικού όσο και του δικονομικού δικαίου. Κομβικής, λοιπόν, σημασίας είναι το ερώτημα μέχρι ποιου σημείου η αρχή της τυπικής ισότητας δύναται να υποχωρήσει μπροστά στη συγκεκριμένη σκοπιμότητα, την οποία εξυπηρετεί το γενικό συμφέρον. Η συνταγματικότητα του σκοπού του νόμου – ενός σκοπού που πρέπει να είναι είτε συνταγματικά επιβεβλημένος, είτε συνταγματικά ανεκτός – υπόκειται στο δικαστικό έλεγχο. Η δικαιοδοτική εξουσία του δικαστή περιορίζεται, ωστόσο, απλά στη διακρίβωση των ακραίων νομίμων ορίων της διακριτικής ευχέρειας του νομοθέτη, χωρίς να μπορούν τα δικαστήρια να υποκαταστήσουν λειτουργίες της νομοθετικής εξουσίας²⁵. Η συνταγματικότητα των λόγων γενικότερου συμφέροντος που περιορίζουν την αρχή της ισότητας των όπλων των διαδικών ελέγχεται κάθε φορά με βάση την αρχή της αναλογικότητας²⁶, η οποία κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 25 παρ. 1 εδ. δ' του Συντ., ως αρχή προσδιοριστική του ανεκτού μέτρου των παντός είδους περιορισμών των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων.

Μανιτάκη, Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η έννοια του γενικού συμφέροντος, ΤοΣ 1978.443-445· Βενιζέλο, Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων, 1990, σ. 13-41· Χρυσόγονο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 3^η έκδοση 2006, σ. 85 επ.· Γλαράκη, Οι περιορισμοί για λόγους δημοσίου συμφέροντος του δικαιώματος πρόσβασης στα κοινοτικά έγγραφα, 2005, σ. 129 επ.

²⁴ Βενιζέλος, (προηγ. σημ.), σ. 39, ο οποίος επισημαίνει ότι η αοριστία της έννοιας δημοσίου συμφέροντος επιτρέπει να μη λείπει τίποτα συγκεκριμένο και ταυτόχρονα να υπονοεί πάρα πολλά.

²⁵ Για τα όρια της δικαστικής εκτίμησης βλ. Μάνεση, (ανωτ. σημ. 23), σ. 330-331· Μανιτάκη, (ανωτ. σημ. 23), ΤοΣ 1978.455 επ.

²⁶ Για την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας κατά τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νομοθετικών περιορισμών των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αλλά και γενικότερα για το πεδίο εφαρμογής και τη λειτουργία της αρχής βλ. ενδεικτικά ιδίως Βενιζέλο, (ανωτ. σημ. 23), σ. 205 επ.· Γέσιου-Φαλτσι, Η αρχή της αναλογικότητας στην αναγκαστική εκτέλεση, στο ΝΟΜΟΣ, Χαριστήρια στον Ιωάννη Δεληγιάννη, ΙΙΙ, 1992, σ. 195 επ.· Δωρή, Η αρχή της αναλογικότητας στο πεδίο ρύθμισης των ιδιωτικού δικαίου σχέσεων και ιδιαίτερα στο αστικό δίκαιο, Τόμος Τιμητικός του Συμβουλίου της Επικρατείας, 2004, 229 επ., 239 επ.· Ματθία, Το πεδίο λειτουργίας της αρχής της αναλογικότητας, ΕλλΔνη 2006.1 επ.· Ορφανουδάκη/Κόκοτα, Η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας στην ελληνική και την κοινοτική έννομη τάξη: Συγκλίσεις και αποκλίσεις, ΕΕΕυρΔ 2007.691 επ.· Ποδηματά, Και πάλι για την αρχή της αναλογικότητας, Μεθοδολογικός προσανατολισμός με αφορμή την ΟΛΑΠ 6/2009, ΝοΒ 2010.611 επ.· βλ. επίσης Μπέη Ευ., Η αρχή της αναλογικότητας: Από το δημόσιο στο αστικό και διοικητικό δικονομικό και ιδιωτικό δίκαιο, Δ 1999.467 επ.· Ρήγα, Η δικανική ισότητα κατά την ΕΣΔΑ και τα δικονομικά προνόμια του ελληνικού Δημοσίου, ΕλλΔνη 2003.314-315· Σταματόπουλο, Εκτελεστοί τίτλοι και αντικείμενο της αναγκαστικής εκτέλεσης κατά του κράτους, στον Τόμ. της ΕΕΔ: Το Δημόσιο και η πολιτική δίκη, 2006, σ. 158-159· Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά, Γενικές αρχές στη νομολογία του ΣτΕ και του ΔΕΚ, 2007, σ. 87 επ.· Χάνο, «Αρνητική» και «θετική» έννοια της αρχής της αναλογικότητας: Εννοιολογικά στοιχεία και δικαστικός έλεγχος, στο ΝΟΜΟΣ, Χαριστήριο εις Λουκά Θεοχαρόπουλο και Δήμητρα Κοντόγιωργα – Θεοχαροπούλου, Τόμ. ΙΙΙ 2009, σ. 659 επ.· Κουτναζτή, Η συμβολή της αρχής της αναλογικότητας στην πραγμάτωση της σχέσης κανόνα-εξαιρέσης μεταξύ θεμελιωδών δικαιωμάτων και περιορισμών τους, στο ΝΟΜΟΣ, Χαριστήριο εις Λουκά Θεοχαρόπουλο και Δήμητρα Κοντόγιωργα – Θεοχαροπούλου, Τόμ. ΙΙΙ 2009, σ. 393 επ.· Τσίνα, Η κυριαρχία στην ερμηνεία των δικαιωμάτων και το δικαίωμα κυριαρχίας στην ερμηνεία. Σκέψεις περί της ρητής θεσπίσεως της αρχής της αναλογικότητας στο άρθρο 25 παρ. 1 εδ. δ' Συντάγματος, ΝοΒ 2013.45 επ.

Στο πλαίσιο, ωστόσο, της πολιτικής δίκης, ενόψει της φύσης και του ανταγωνιστικού χαρακτήρα της, η τήρηση της τυπικής ισότητας θα πρέπει να είναι απαρέγκλιτη, ενώ τυχόν περιορισμός της λόγω της ανάγκης προστασίας του γενικότερου συμφέροντος θα πρέπει να γίνεται με φειδώ και σε εξόχως ακραίες περιπτώσεις²⁷. Μια τέτοια περίπτωση, όπως έχει επισημάνει και το Δικαστήριο του Στρασβούργου²⁸, είναι όταν λόγοι δημοσίου συμφέροντος, όπως λ.χ. η διαφύλαξη ύψιστων κρατικών μυστικών, μπορούν να δικαιολογήσουν τον αποκλεισμό του ιδιώτη διαδίκου από την πρόσβαση στο φάκελο της δικογραφίας, χωρίς να θίγεται η αρχή της ισότητας των όπλων. Η εν λόγω νομολογία βρίσκεται μάλιστα σε σύμπνοια και με την αντίστοιχη θέση του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου²⁹ περί δυνατότητας περιορισμού για λόγους δημοσίου συμφέροντος του δικαιώματος πρόσβασης στα κοινοτικά έγγραφα³⁰. Ταυτόχρονα, η εν λόγω επιτρεπτή εξαίρεση από την τυπική ισότητα των όπλων λόγω ύπαρξης σοβαρών λόγων γενικότερου συμφέροντος έχει παρόμοιο δικαιολογικό υπόβαθρο με την άρνηση επίδειξης εγγράφου λόγω ύπαρξης «σπουδαίου λόγου» στο πρόσωπο του υποχρέου της επίδειξης³¹.

Αντίθετα, η απαρέγκλιτη τήρηση της τυπικής ισότητας στην πολιτική δίκη θα πρέπει να πάψει να φαλκιδεύεται με τη θέσπιση προνομιακών ρυθμίσεων που είτε εξυπηρετούν αναχρονιστικές ή δικαιοπολιτικά καταδικαστέες σκοπιμότητες είτε υπερβαίνουν το μέτρο που επιβάλλει η τυχόν ανάγκη αυξημένης προστασίας ενός διαδίκου. Τέτοιου είδους αδικαιολόγητες νομοθετικές αποκλίσεις εντοπίζονται στις δίκες με το Δημόσιο, στις οποίες τόσο ο νομοθέτης, όσο και η εγχώρια νομολογία χρησιμοποιούν την αόριστη έννοια του γενικού (ή δημοσίου) συμφέροντος για να δικαιολογήσουν τη ρωγμή της διαδικαστικής ισότητας εις βάρος των ιδιωτών διαδίκων. Το ερώτημα, λοιπόν, που ανακύπτει είναι αν οι προβαλλόμενοι δικαιολογικοί λόγοι εντάσσονται πράγματι στην έννοια του γενικού συμφέροντος, όπως αυτή οριοθετείται στην πολιτική δίκη; Τις βασικές κατευθύνσεις αντλεί κανείς για άλλη μια φορά, όπως αναλύεται παρακάτω, από τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου.

²⁷ Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.327-328.

²⁸ ΕΔΔΑ 27.04.2004 (*Gorraiz Lizarraga κ.λπ.*), HUDOC, (παρ. 59-61).

²⁹ ΔΕΕ 18.07.2013 (*Kadi*), C-584/10 P, C-593/10 P και C-595/10 P, δημοσιευμένη στην ψηφιακή συλλογή, σκ. 125 επ.: ΔΕΕ 04.06.2013 (*ZZ*), C-300/11, δημοσιευμένη στην ψηφιακή συλλογή, σκ. 54.

³⁰ Λέντζης, Η πρόσβαση στα έγγραφα των κοινοτικών οργάνων, 2008, σ. 216 επ.: Γλαράκη, (ανωτ. σημ. 23), σ. 139 επ.

³¹ Για τους λόγους αποκλεισμού της επίδειξης εγγράφων βλ. εγγ. *Παισίδου*, Η επίδειξη εγγράφων στην πολιτική δίκη, 2006, σ. 163 επ.

2^η ΕΝΟΤΗΤΑ:

Τα προνόμια του Δημοσίου στο πλαίσιο των ενδίκων μέσων

1. Γενική θεώρηση των προνομίων του Δημοσίου

1.1. Προβαλλόμενοι λόγοι κάμψης της δικονομικής ισότητας

Η απρόσωπη και ουδέτερη ιδέα της τυπικής ισότητας εξακολουθεί, δυστυχώς, στις μέρες μας να υπονομεύεται στην πολιτική δίκη μέσω του νοσηρού φαινομένου της αναγνώρισης των δικονομικών προνομίων του Δημοσίου³², τα οποία καθιερώνονται κατά κύριο λόγο με το κ.δ. 26.6/10.7.1944 «περί κώδικος των νόμων περί δικών του Δημοσίου»³³, αλλά και με άλλα ειδικά νομοθετήματα ή εμβόλιμες ρυθμίσεις, που εξακολουθούν να αποτελούν ζωντανό τμήμα της ελληνικής έννομης τάξης. Εντόνως προνομιακό για το Δημόσιο καθεστώς έχει εισαχθεί, επίσης, και με το ν.δ. 356/1974 «Περί Κώδικος Εισπράξεως Δημοσίων Εσόδων» (ΚΕΔΕ)³⁴, το οποίο εισήγαγε δίκαιο εξαιρετικό σε επίπεδο αναγκαστικής εκτέλεσης.

Η ελληνική, λοιπόν, πολιτεία, εκκινώντας από την ορθή κατά βάση θέση ότι η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος συνταυτίζεται κατά τεκμήριο με το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου³⁵, βαπτίζει ανεξέλεγκτα συγκεκριμένες σκοπιμότητες σε λόγους δημοσίου συμφέροντος, προικίζοντας με τον τρόπο αυτό το Δημόσιο με πληθώρα αμφιλεγόμενων προνομίων που θίγουν την αρχή της ισότητας των όπλων. Για μακρό μάλιστα χρονικό διάστημα η νομοθετική εύνοια του Δημοσίου θεωρούνταν περίπου αυτονόητη απόρροια και ειδική εκδήλωση της εν γένει ξεχωριστής θέσης του Δημοσίου, που υπηρετούσε το δημόσιο συμφέρον ανεξαρτήτως μάλιστα του αντικειμένου και του είδους της

³² Για τα δικονομικά προνόμια του Δημοσίου βλ. ενδεικτικά στη θεωρία Γέσιου-Φαλτσή, Τα προνόμια του Ελληνικού Δημοσίου στην αναγκαστική εκτέλεση, στο Τα προνόμια του Δημοσίου στο Κράτος Δικαίου, Τέχνος της κινήσεως των πολιτών για μια ανοικτή κοινωνία, 2003, σ. 35-55· Νίκα, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.325-337· Μπέη, Η κρατική εξουσία ως διάδικος, σε: Τιμητικό Τόμο Κεραμέως ΙΙ, 2011, σ. 959 επ.· Ρήγα, (ανωτ. σημ. 26), ΕλλΔνη 2003.301 επ.· Παραρά, Δικονομικά Προνόμια του Δημοσίου και ΕΣΔΑ. Σχόλιο στην ΟΛΑΠ 12/2002, ΔτΑ 2003.269-279· Πρεβεδούρου, ΕφημΔΔ 2006.483 επ.· Πετρόγλου, Το ανίσχυρο των προνομίων υπέρ του Δημοσίου και των ν.π.δ.δ., ΕΔΚΑ 2009.369 επ.· Αργυρό, Δικονομικά προνόμια του Δημοσίου και ΕΣΔΑ, ΔιΔικ 2009.561 επ.· τον ίδιο, Η επίδραση της ΕΣΔΑ στις αξιώσεις των εργαζομένων και στα δικονομικά προνόμια του Δημοσίου, ΕΕργΔ 2009.1129 επ.· πρόσθ. και Βεζυρτζή, (ανωτ. σημ. 2), passim, ιδίως σ. 131 επ.

³³ Κ.δ. της 26.6/10.7.1944 «περί κώδικος των νόμων περί δικών του Δημοσίου» (Α' 139), Κώδιξ Νόμων 1944, σ. 120 επ.

³⁴ Για μια συστηματική ερμηνεία των διατάξεων του ΚΕΔΕ βλ. Γέροντα/Ψάλτη, Ερμηνεία ΚΕΔΕ, Γ' έκδοση, 2016, passim.

³⁵ Ποδηματά, Ζητήματα από την κατάσχεση στα χέρια τρίτου κατά τον ΚΕΔΕ (ν.δ. 356/1974) – Δογματική και δικαιοπολιτική αποτίμηση των βασικότερων αποκλίσεων από τη ρύθμιση του ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 2000.1520.

νομικής σχέσης, από την οποία απέρρευε η επίδικη διαφορά³⁶. Η γενίκευση αυτή, όμως, εμπεριέχει τον κίνδυνο εξομοίωσης ως προς το δικαιολογικό τους λόγο ανόμοιων δικονομικών σχέσεων, παραβλέποντας το γεγονός ότι στην πολιτική δίκη το κράτος φέρεται ως fiscus, ως ισότιμο, επομένως, μέρος στις συναλλαγές, και όχι με τον παραδοσιακό του ρόλο, ως φορέας άσκησης δημόσιας εξουσίας. Εφόσον, λοιπόν, τα μετέχοντα στη δίκη υποκείμενα είναι καταρχήν ισότιμα, η όποια ανισότητα, για να είναι δικαιολογημένη, θα πρέπει, είτε να οφείλεται στη σκοπιμότητα ή την αναγκαιότητα της δικονομικής εξισορρόπησης, είτε να στηρίζεται σε κάποιο λόγο δημοσίου συμφέροντος.

Η ελληνική πολιτεία φρόντισε, μάλιστα, να εξοπλίσει με δικονομικά πλεονεκτήματα, πέρα από τον εαυτό της και κάθε λογής δημόσιους οργανισμούς, καθώς και νομικά πρόσωπα, δημοσίου ή και ιδιωτικού δικαίου, διασφαλίζοντας τη βαθιά και αδιατάρακτη μακαριότητα της³⁷. Το νοσηρό αυτό φαινόμενο, της αριθμητικά ανεξέλεγκτης επέκτασης – με νομοθετήματα παγίδες – των προνομίων του Δημοσίου, επικρίθηκε³⁸ έντονα, με κεντρικό επιχείρημα τη μη θεραπεία εκ μέρους των νομικών αυτών προσώπων σκοπών συγκρίσιμων με αυτούς του Δημοσίου, ώστε να δικαιολογείται άνευ ετέρου και η υπέρ αυτών ευνοϊκή μεταχείριση.

Οι νομοθετικοί λόγοι, που υπαγόρευαν τις προνομιακές για το Δημόσιο ρυθμίσεις, αναμφίβολα αντικατόπτριζαν επιταγές δημοσίου συμφέροντος εκείνης της εποχής. Η προστασία της περιουσίας του κράτους, στην οποία συμβάλλουν οι φορολογούμενοι πολίτες με την καταβολή φόρων, η διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας του προϋπολογισμού, η ευχερής και έγκαιρη είσπραξη των δημοσίων εσόδων, καθώς και η επαρκέστερη προστασία των δικαιωμάτων και συμφερόντων του Κράτους ενόψει της εγγενούς βραδύτητας των υπηρεσιών του, αποτελούσαν τους βασικότερους προβαλλόμενους δικαιολογικούς λόγους κάμψης της δικονομικής ισότητας. Το κρίσιμο, λοιπόν, ερώτημα είναι, αν οι αποκλίνουσες υπέρ του Δημοσίου ρυθμίσεις, ακόμη και αν θεωρηθεί ότι ήταν ως ένα βαθμό δικαιολογημένες την εποχή θέσπισής τους, εξακολουθούν να υπηρετούν με ορατό τρόπο, συγκεκριμένο και υπαρκτό σήμερα δημόσιο συμφέρον. Οι απαντήσεις θα επιχειρηθούν να δοθούν στη συνέχεια μέσα από την αναλυτική επισκόπηση των επιμέρους διαδικαστικών προνομίων του Δημοσίου στο πεδίο των ενδίκων μέσων και την κριτική προσέγγιση του προβαλλόμενου κάθε φορά λόγου θέσπισης, αλλά κυρίως διατήρησής τους.

³⁶ Μαντζούφας, Οικονομική κρίση και Σύνταγμα, 2014, σ. 134.

³⁷ Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.328.

³⁸ Μπρίνιας, Αναγκαστική Εκτέλεσις, άρθρ. 926 § 127 σ. 323, (ο οποίος αναφέρει σε σχέση με το δικαιολογικό λόγο της διάρθρωσης των δημοσίων υπηρεσιών, ότι αυτός δεν μπορεί να ισχύει και υπέρ των διαφόρων νομικών προσώπων. Όπως τονίζει μάλιστα χαρακτηριστικά, οι υπηρεσίες πρέπει να προσαρμοστούν προς τη νομοθεσία και όχι η νομοθεσία προς τις υπηρεσίες), και άρθρ. 923 § 112α σ. 296-297 (αναφορικά με την επέκταση της ασυλίας εκτελέσεως): Γέσιου-Φαλτσή, (ανωτ. σημ. 32), σ. 48.

1.2. Κατευθύνσεις ΕΔΔΑ ως προς συνιστώσες έννοιας δημοσίου συμφέροντος

Σύμφωνα με την πάγια³⁹ θέση του ΕΔΔΑ η υπαγωγή στη δομή του Δημοσίου δεν είναι αρκετή για να νομιμοποιήσει υπό οποιεσδήποτε συνθήκες την εφαρμογή δημοσίων προνομίων. Αντίθετα, η προνομιακή μεταχείριση είναι δικαιολογημένη, μόνον όταν καθίσταται αναγκαία για την ορθή άσκηση των δημοσίων καθηκόντων. Το απλό «ταμειακό συμφέρον» ουδόλως μπορεί, πάντως, να εξομοιωθεί με το δημόσιο ή γενικό συμφέρον και να δικαιολογήσει αποκλίσεις υπέρ ενός διαδίκου στην πολιτική δίκη⁴⁰, ενώ τα πολλά ερωτηματικά που προξένησε η μετάβαση στην έννοια «δημοσιονομική ισορροπία», και η μετουσίωση μέσω αυτής της έννοιας «γενικό συμφέρον», αναφέρονται επιγραμματικά στις καταληκτικές παρατηρήσεις της μελέτης. Επίσης, ούτε και η αντιμετώπιση της άκρατης γραφειοκρατίας, του συγκεντρωτικού και πολύπλοκου χαρακτήρα οργάνωσης των υπηρεσιών του Δημοσίου, καθώς και της βραδύτητας του κρατικού μηχανισμού αποτελεί επαρκή δικαιολογικό λόγο για την *ab initio* ευνοϊκή μεταχείρισή του⁴¹. Τέλος, όπως έχει υπογραμμίσει το ΕΔΔΑ⁴², κρίσιμο στις αντιδικίες με το Δημόσιο είναι και το καθεστώς και ο ρόλος καθενός από τους διαδίκους. Πράγματι, στην πολιτική δίκη το Δημόσιο δεν ενεργεί *jure imperii*, ήτοι ασκώντας τις εξουσίες του ως δημόσιος φορέας, αλλά *jure gestionis*, ήτοι προσφεύγοντας στις διαδικασίες ιδιωτικής διαχείρισης και ενεργώντας ως ιδιώτης.

Σκιαγραφώντας, λοιπόν, με τη βοήθεια της νομολογίας του ΕΔΔΑ τις βασικές συνιστώσες της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος στις δίκες με το Δημόσιο, όπως αυτή θα αναλυθεί εκτενέστερα παρακάτω και υπό το φως των επιμέρους διαδικαστικών προνομίων, συνάγεται ως συμπέρασμα το ήδη λεχθέν, ότι, δηλαδή, τα όρια εφαρμογής της αόριστης αυτής έννοιας είναι ιδιαίτερος στενά στο πλαίσιο της πολιτικής δίκης. Τα μετέχοντα στη δίκη υποκείμενα είναι ισότιμα και οι όποιες αποκλίσεις είναι καταρχήν αδικαιολόγητες. Ακόμη, όμως, και αν δεχθεί κανείς, ότι σε οριακές περιπτώσεις είναι πράγματι θεμιτή ή ανεκτή μια εύνοια του Δημοσίου, για προφανείς και ορατούς πάντως λόγους κοινωνικής ή δημοσιονομικής σκοπιμότητας, η θεώρηση αυτή θα πρέπει να αποτελεί την εξαίρεση, να αιτιολογείται επαρκώς, να βρίσκεται σε σύμπνοια με τις επιταγές της αρχής της

³⁹ Βλ. ΕΔΔΑ 18.02.1999 (*Beer*), HUDOC, (παρ. 53 και 57)· ΕΔΔΑ 26.07.2007 (*Hirschhorn*), HUDOC, (παρ. 92-100).

⁴⁰ Βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ 22.05.2008 (*Μεϊδάνης*), Δ 2008.1095 επ., με παρατ. Κ. Μπέη = ΔτΑ 2009.1321 επ., με παρατ. Παπαδοπούλου = ΕΠολΔ 2009.900 επ., με σημ. Ι. Δεληκωστόπουλου = ΕΔΚΑ 2009.382 επ., με παρατ. Πετρόγλου, (παρ. 31)· ΕΔΔΑ 25.11.2010 (*Lilly France*), HUDOC, (παρ. 51).

⁴¹ ΕΔΔΑ 11.01.2001 (*Πλατάκου*), ΝοΒ 2002.765 επ., (παρ. 45-48), όπου το Δικαστήριο του Στρασβούργου δεν φάνηκε να πείσθηκε από τον προβαλλόμενο οργανωτικής φύσεως δικαιολογικό λόγο προνομιακής μεταχείρισης του Κράτους.

⁴² ΕΔΔΑ 28.05.2009 (*Varmina*), HUDOC, (παρ. 32).

αναλογικότητας και να μην οδηγεί σε υπέρμετρη δικονομική μειονεξία τους αντιδίκους του Δημοσίου.

2. Προνόμια στο χώρο των δικονομικών προθεσμιών

2.1. Αναστολή προθεσμιών κατά τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών

Το ζήτημα του χρόνου διενέργειας των διαδικαστικών πράξεων διευθετείται στην πολιτική δίκη μέσω των δικονομικών προθεσμιών, οι οποίες αποτελούν καθοριστικό παράγοντα για τη διαμόρφωση μιας χρηστής δίκης. Ο ΚΠολΔ εισάγει μια γενική ρύθμιση των δικονομικών προθεσμιών, η οποία χαρακτηρίζεται από ένα πλέγμα ανελαστικών και αυστηρών διατάξεων που υπαγορεύονται από την ανάγκη ενότητας και συνέχειας της διαδικασίας, γρήγορης απονομής της δικαιοσύνης, καθώς και αποτροπής αιφνιδιασμού των διαδίκων⁴³. Η διαδρομή των δικονομικών προθεσμιών υπόκειται φυσικά εξαιτίας έκτακτων γεγονότων και σε διακοπή⁴⁴ ή αναστολή.

Αναφορικά με την περίπτωση της αναστολής, που μας ενδιαφέρει εν προκειμένω για την ανάλυσή μας, στις πολιτικές δίκες⁴⁵ που είναι διάδικο το Δημόσιο, η διάταξη του άρθρου 11 του κ.δ. 26.6/10.7.1944 «περί κώδικος των νόμων περί δικών του Δημοσίου» προέβλεπε την αναστολή των προθεσμιών κατά τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών μόνο υπέρ του Δημοσίου. Η διάταξη αυτή, που διατηρήθηκε σε ισχύ και μετά τον ΚΠολΔ⁴⁶ και επεκτάθηκε βάσει του άρθρου 28 παρ. 4 ν. 2579/1998 και σε άλλα ν.π.δ.δ.⁴⁷, εισήγαγε μια ευνοϊκότερη μεταχείριση του Δημοσίου έναντι των ιδιωτών αντιδίκων του, για τους οποίους η αναστολή των ίδιων προθεσμιών ίσχυε μόνο για το μήνα Αύγουστο. Ταυτόχρονα, όμως, η διάταξη αυτή είχε ακόμη ευρύτερο πεδίο εφαρμογής, καθώς καταλάμβανε και τις δικονομικές προθεσμίες που δεν αναστέλλονται για τους αντιδίκους του Δημοσίου ούτε κατά το μήνα Αύγουστο, αφού δεν αναφέρονται στη διάταξη του άρθρου 147 παρ. 2 ΚΠολΔ⁴⁸. Τελικά, ο έλληνας

⁴³ Αναλυτικά για τις δικονομικές προθεσμίες βλ. μεταξύ άλλων Νίκα, Πολιτική Δικονομία ΙΙ, 2005, § 56 αριθ. 1 επ.

⁴⁴ Η διακοπή επέρχεται μόνο για τις γνήσιες, και όχι και για τις καταχρηστικές προθεσμίες· ΑΠ 1570/1995, ΕΕΝ 1997.321 (322)· βλ. και Παϊσίδου, Η διακοπή και η επανάληψη της δίκης κατά τον ΚΠολΔ, 2001, σ. 318 επ.

⁴⁵ Τα διαδικαστικά προνόμια του Δημοσίου επεκτάθηκαν δια του άρθρ. 22 παρ. 4 ν. 1869/1989 και στις υποθέσεις δικαιοδοσίας του Συμβουλίου της Επικρατείας και των λοιπών διοικητικών δικαστηρίων, χωρίς να εγερθεί από το ΣτΕ ζήτημα αντισυνταγματικότητας της εν λόγω διάταξης. Βλ. ΟλΣτΕ 3436/1998, ΔιΔικ 1999.321-322· 2156/1998, ΕΔΚΑ 1998.545 επ.

⁴⁶ ΑΠ 814/1976, ΝοΒ 1977.183, 184· ΕιρΘεσ 1617/2003, αδημ· Σαμουήλ, Η έφεση, 2009, αριθ. 416.

⁴⁷ Βλ. σχετική νομολογία σε Κεραμέα/Κονδύλη/Νίκα (-Ορφανίδη), ΕρμΚΠολΔ Ι, άρθρ. 147 αριθ. 7.

⁴⁸ Ρήγας, (ανωτ. σημ. 26), ΕλλΔνη 2003.301 επ. (311).

νομοθέτης παρενέβη με τη διάταξη του άρθρου 12 ν. 3514/2006⁴⁹, επεκτείνοντας την αναστολή και υπέρ των ιδιωτών αντιδίκων του Δημοσίου. Αξίζει, λοιπόν, να ερευνηθεί κανείς την πορεία⁵⁰ του διαδικαστικού αυτού προνομίου, προκειμένου να αντλήσει συμπεράσματα για την προσήκουσα αντιμετώπιση στο μέλλον αντίστοιχων ρωγμών της αρχής της ισότητας.

Σε εθνικό επίπεδο η προνομιακή αυτή δικονομική μεταχείριση του Δημοσίου είχε θεωρηθεί σύμφωνη με το Σύνταγμα, τόσο από την Ολομέλεια του Αρείου Πάγου⁵¹, όσο και από την Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας⁵². Σύμφωνα με την πάγια – επί σειρά ετών – νομολογία των δύο ανώτατων δικαστηρίων της χώρας μας, η ειδική αυτή ρύθμιση υπέρ του Δημοσίου υπαγορευόταν από λόγους δημοσίου συμφέροντος και δικαιολογούνταν από το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών το προσωπικό του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους παίρνει υποχρεωτικά την ετήσια άδειά του, με αποτέλεσμα το Κράτος να λειτουργεί με ελαττωμένο προσωπικό, γεγονός που δυσχεραίνει σημαντικά τη διεξαγωγή και επιμέλεια των δικαστικών υποθέσεων.

Ωστόσο, ο προβαλλόμενος από τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα δικαιολογικός λόγος της καθιέρωσης της προνομιακής αυτής ρύθμισης δεν έπεισε και το Δικαστήριο του Στρασβούργου, το οποίο έκρινε στην υπόθεση *Πλατάκου*⁵³ ότι η αναστολή των δικονομικών προθεσμιών μόνο υπέρ του Δημοσίου αντιβαίνει στην αρχή της ισότητας των όπλων. Η καταδίκη της χώρας μας από το ΕΔΔΑ σηματοδότησε την αναθεώρηση της στάσης της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου⁵⁴, ενώ ανάλογη ήταν και η στάση του Συμβουλίου της Επικρατείας⁵⁵.

⁴⁹ Άρθρ. 12 ν. 3514/2006 (ΦΕΚ 139 Α΄) που ορίζει τα ακόλουθα: «Σε όλες τις δίκες του Δημοσίου κατά τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών, ουδεμία απολύτως τρέχει προθεσμία είτε εις βάρος του Δημοσίου είτε εις βάρος των άλλων διαδίκων, ούτε για την υπό τούτων ως τρίτων άσκηση δηλώσεων ούτε για την έγερση αγωγών, παρεμβάσεων και προσεπικλήσεων ούτε τέλος για την άσκηση οποιουδήποτε ενδίκου μέσου ή εξέταση μαρτύρων. Κάθε προθεσμία, η οποία έχει αρχίσει προ των διακοπών, καθώς και η εξέταση των μαρτύρων αναστέλλονται κατά τη διάρκεια των διακοπών.»

⁵⁰ Βλ. και Σαμουήλ, (ανωτ. σημ. 46), αριθ. 383.

⁵¹ ΟΛΑΠ 744/1982, ΝοΒ 1983.803, 808· βλ. και ΑΠ 22/1985, ΕλλΔνη 1985.1325· 280/1985, ΕΕΝ 1986.35· 448/1990, ΕλλΔνη 1990.1010· 295/1997, ΕΔΚΑ 1997.653 επ., με σημ. *σύνταξης*· 1298/1998, Δ 1999.347, μειοψ. Γ. Βεγλή· ΕφΠειρ 1048/1986, ΕλλΔνη 1988.714 (716)· ΕφΑθ 3800/1993, Δ 1994.744, με παρατ. Θεοδώρου· ΕφΠατρ 236/1995, ΕλλΔνη 1996.1617· ΕφΑθ 2665/1997, ΕλλΔνη 1998.652.

⁵² ΟΛΣτΕ 1386/1994, ΔιΔικ 1994.652 (πλειοψ.)· 2156/1998, ΕΔΚΑ 1998.545 επ., με σημ. *σύνταξης*· 3436/1998, ΔιΔικ 1999.312 (313-314). Βλ. όμως ΣτΕ 642/1993, ΕλλΔνη 1994.758.

⁵³ ΕΔΔΑ 11.01.2001 (*Πλατάκου*), ΝοΒ 2002.765 επ., (παρ. 47-49). Βλ. και *Παραρά*, ΔτΑ 2003.269-279 – πρόσθ. και ΕφΠατρ 675/2004, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ.

⁵⁴ ΟΛΑΠ 12/2002, ΕλλΔνη 2002.693, ΤοΣ 2002.316, με σημ. *Α Παπακωνσταντίνου*.

⁵⁵ ΟΛ ΣτΕ 2807/2002, ΕΔΚΑ 2002.898 επ., με παρατ. *σύνταξης* = ΝοΒ 2003.766 επ., με παρατ. Β. Βουτσάκη. Βλ. και ΟΛΣτΕ 2808/2002, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 1476/2004, Αρμ 2001.1051· 1780/2006, Ενέργεια & Δίκαιο 2006.86-87· ΣτΕ 2601/2006, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 1391/2007, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ.

Ωστόσο, παρά την ορθή διαπίστωση της ρωγμής της διαδικαστικής ισότητας, δεν επιλέχθηκε από τα δυο ανώτατα δικαστήρια της χώρας μας και η ορθή μέθοδος αποκατάστασής της. Συγκεκριμένα, τα Ακυρωτικά, αντί να θεωρήσουν την επίμαχη διάταξη ανίσχυρη και να την παραμερίσουν, θεώρησαν σκόπιμο να επανορθώσουν τη νομοθετική αδικία, επεκτείνοντας την προνομιακή διάταξη και υπέρ των ιδιωτών διαδίκων στις αντιδικίες τους με το Δημόσιο⁵⁶. Υπέρ της επέκτασης, τάχθηκε, πάντως, έμμεσα και το ΕΔΔΑ, επισημαίνοντας ότι «αν η προσφεύγουσα είχε μπορέσει να επωφεληθεί και η ίδια»⁵⁷ από την ευνοϊκή διάταξη περί αναστολής της προθεσμίας, δεν θα υπήρχε προσβολή της αρχής της ισότητας των όπλων. Αντίθετη γνώμη διατυπώθηκε μόνο από τη μειοψηφία στις δύο αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, σύμφωνα με τη θέση της οποίας η επίμαχη διάταξη θα έπρεπε -μέχρι την παρέμβαση του νομοθέτη- απλά να θεωρηθεί ανίσχυρη και να μην εφαρμοστεί και όχι να επεκταθεί η εφαρμογή της προς άρση της ανισότητας.

2.2. Διαφοροποίηση προθεσμιών

Η νομοθετική εύνοια του Δημοσίου στο χώρο των δικονομικών προθεσμιών είναι, όμως, εμφανής και σε μια σειρά άλλων διατάξεων που εισάγουν προνομιακή μεταχείριση σχετικά με τις προθεσμίες. Σύμφωνα με το άρθρο 9 του κ.δ. 26.6/10.7.1944 «περί κώδικος των νόμων περί δικών του Δημοσίου»⁵⁸ η προθεσμία κλητεύσεως του Δημοσίου ενώπιον των δικαστηρίων και άλλων αρχών δεν μπορεί να είναι μικρότερη των τριάντα ημερών, ενώ η προθεσμία αυτή δεν μπορεί να συντμηθεί με πράξη του προέδρου του δικαστηρίου, χωρίς την έγγραφη συναίνεση του αντιπροσώπου του Δημοσίου. Το ερώτημα που επιλέγεται να προσεγγιστεί είναι αν στις ένορκες βεβαιώσεις το Δημόσιο θα πρέπει να κλητεύεται προ μηνός ή αν ισχύει και γι' αυτό η προθεσμία κλητεύσεως του άρθρου 422 ΚΠολΔ. Όπως υπογραμμίζει η νομολογία⁵⁹ δεν απαιτείται τήρηση ως προς την κλήτευση του Δημοσίου πριν τη δόση της ένορκης βεβαίωσης της μηνιαίας προθεσμίας του άρθρου 9 του Κώδικα των Νόμων περί Δικών του Δημοσίου, διότι η εν λόγω διάταξη τυγχάνει εφαρμογής μόνο όταν οι δικαστικές αρχές δικαιοδοτούν. Εν προκειμένω, όμως, δεν ενεργεί ως δικαστική αρχή ούτε ο Ειρηνοδίκης όταν δίδεται ενώπιόν του ένορκη βεβαίωση ούτε φυσικά ο συμβολαιογράφος.

⁵⁶ Προς την κατεύθυνση της επεκτατικής εφαρμογής της ευνοϊκής ρύθμισης και υπέρ των αντιδίκων του Δημοσίου βλ. και ΟΛΕΣ 1993/2005, αδημ. 447/2007, ΑρχΝ 2007.405-2340/2009, ΝοΒ 2009.720.

⁵⁷ ΕΔΔΑ 11.01.2001 (Πλατάκου), (παρ. 48).

⁵⁸ Πρόσθ. και τη διάταξη του άρθρου 19 παρ. 29 ν. 2386/1996, η οποία επανέλαβε την ίδια ρύθμιση, σύμφωνα με την οποία η προθεσμία κλητεύσεως του Δημοσίου ενώπιον οποιουδήποτε δικαστηρίου δεν μπορεί να είναι μικρότερη των δέκα ημερών σε υποθέσεις ασφαλιστικών μέτρων και τριάντα ημερών στις λοιπές υποθέσεις, ενώ διευκρίνισε ρητά και το ότι πλέον «δεν επιτρέπεται σύντμηση αυτής».

⁵⁹ ΠΠρΑθ 28/2010 ΝΟΜΟΣ· ΜΠρΘεσ 9936/2019 ΝΟΜΟΣ.

Μάλιστα όπως υπογραμμίζεται χαρακτηριστικά στο σκεπτικό της υπ' αριθ. 28/2010 απόφασης του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, αν γινόταν δεκτή αναλογική εφαρμογή του άρθρου 9 και στο πεδίο των ενόρκων βεβαιώσεων αυτό θα συνεπαγόταν μια αδικαιολόγητη διαφοροποίηση υπέρ του Δημοσίου.

Στο ίδιο πνεύμα θεσμοθετήθηκε και η διάταξη του άρθρου 10 του κ.δ. 26.6/10.7.1944 «περί κώδικος των νόμων περί δικών του Δημοσίου» σύμφωνα με την οποία κάθε προθεσμία – νόμιμη ή δικαστική – που ορίζεται βραχύτερη των τριάντα ημερών είναι για το Δημόσιο διάρκειας τριάντα ημερών. Η ανωτέρω προνομιακή ρύθμιση υπέρ του Δημοσίου έχει ως αποτέλεσμα να μετατρέπονται σε προθεσμία τριάντα ημερών οι προθεσμίες που για τους ιδιώτες αντιδίκους του Δημοσίου είναι βραχύτερες, όπως ενδεικτικά η προθεσμία των δεκαπέντε ημερών για την άσκηση ανακοπής ερημοδικίας (άρθρο 503 παρ. 1 ΚΠολΔ). Δέον πάντως να επισημανθεί ότι η εν λόγω διάταξη δεν καταλαμβάνει τα ν.π.δ.δ.⁶⁰, εφαρμόζεται όμως στους ΟΤΑ⁶¹.

Ο προβαλλόμενος δικαιολογικός λόγος καθιέρωσης εν γένει των προνομιακών ρυθμίσεων στο χώρο των δικονομικών προθεσμιών ανάγεται για άλλη μια φορά στο συγκεντρωτικό και πολύπλοκο χαρακτήρα οργανώσεως των υπηρεσιών του Δημοσίου, καθώς και στην πολυσύνθετη και άκρατη γραφειοκρατία που οδηγεί σε μια εγγενή δυσκαμψία των αρμόδιων οργάνων⁶². Ωστόσο οι εκτιμήσεις αυτές περί πιθανής παραμέλησης και απώλειας σημαντικών προθεσμιών λόγω δυσλειτουργίας της κρατικής μηχανής, ακόμη και αν πράγματι δικαιολογούσαν τις παρεκκλίσεις κατά το χρόνο που νομοθετήθηκαν, έχουν πάψει προ πολλού να απεικονίζουν τη σύγχρονη πραγματικότητα⁶³. Σε μια εποχή όπου η προϊούσα τεχνολογική εξέλιξη έχει σχετικοποιήσει το χρόνο και έχει εκμηδενίσει τις αποστάσεις, το επιχείρημα της ανάγκης διασφάλισης, μέσω των προνομιακών προθεσμιών, επαρκούς χρόνου προετοιμασίας των αρμόδιων οργάνων του Δημοσίου, προκειμένου να αντιμετωπίσουν με αξιώσεις ένα δικαστικό αγώνα, δεν φαίνεται πλέον πειστικό και προσβάλλει το κοινό περί δικαίου αίσθημα⁶⁴. Η διαφοροποίηση των προθεσμιών υπέρ του Δημοσίου αναμφίβολα δεν εδράζεται σε αντικειμενικά κριτήρια, με αποτέλεσμα να οδηγεί σε κατάφωρη παραβίαση της αρχής της ισότητας των όπλων.

⁶⁰ Βλ. ΕφΠατρ 183/2014 ΝΟΜΟΣ.

⁶¹ Βλ. άρθρο 276 παρ. 1 εδ. 2 ν. 3463/2006· πρόσθ. και ΑΠ 764/2017, ΕφΑΔ 2018.191

⁶² Σταματόπουλος, Αναγκαστική εκτέλεση εις βάρος του ελληνικού Δημοσίου, 2000, σ. 18.

⁶³ Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.330.

⁶⁴ Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.330.

3. Δικαστικά έξοδα και δικαστική δαπάνη στις δίκες του Δημοσίου

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ⁶⁵ το σύστημα επιβολής και καταλογισμού των δικαστικών εξόδων⁶⁶, που καταβάλλουν οι χρήστες του μηχανισμού απονομής της δικαιοσύνης, θα πρέπει να διασφαλίζει καταρχήν το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο (right of access to a court). Ταυτόχρονα, όμως, η κατανομή των δικαστικών εξόδων ανήκει αναμφίβολα και στην κανονιστική εμβέλεια της αρχής της ισότητας των όπλων. Ωστόσο, όπως έχει αποφανθεί το ΔΕΕ στην υπόθεση *Ordre des barreaux francophones και germanophone κλπ.*⁶⁷, η εν λόγω αρχή δεν συνεπάγεται και την υποχρέωση να εξασφαλίζεται στους διαδίκους ισότιμη βάση ως προς τα έξοδα στα οποία υποβάλλονται.

Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η υπόθεση *Stankiewicz κατά Πολωνίας*⁶⁸ όπου το Δικαστήριο του Στρασβούργου κλήθηκε να αποφανθεί κατά πόσο η απαλλαγή των πολωνικών διοικητικών αρχών από τα δικαστικά έξοδα είναι σύμφωνη με την ΕΣΔΑ ή συνιστά παράνομη προνομιακή μεταχείριση του Δημοσίου. Το ΕΔΔΑ, εξετάζοντας τα πραγματικά περιστατικά, επισήμανε, μεταξύ άλλων, ότι οι πολωνικές εισαγγελικές αρχές απολαμβάνουν *ab initio* μια ευνοϊκή μεταχείριση ως προς τα δικαστικά έξοδα, παρά το γεγονός ότι έχουν αναμφίβολα στη διάθεσή τους έμπειρους νομικούς παραστάτες και άφθονους οικονομικούς πόρους, που σε κάθε περίπτωση υπερβαίνουν τα διαθέσιμα οικονομικά μέσα των ιδιωτών διαδίκων. Δικαιολογικός λόγος της ύπαρξης ενός τέτοιου προνομίου υπέρ του Δημοσίου μπορεί πράγματι να είναι η προστασία της δημόσιας τάξης. Ωστόσο, όπως υπογραμμίζει το Δικαστήριο του Στρασβούργου, δεν θα πρέπει η εφαρμογή του να οδηγεί στο πλαίσιο της πολιτικής δίκης τον ιδιώτη διάδικο σε αδικαιολόγητα δυσμενέστερη θέση έναντι του Δημοσίου (παρ. 68-69).

Οικονομικής φύσεως προνομιακές ρυθμίσεις υπέρ του ελληνικού Δημοσίου και των ν.π.δ.δ. εντοπίζει, όμως, κανείς και σε εθνικό επίπεδο, γεγονός που, όπως υποστηρίζεται από μερίδα της θεωρίας⁶⁹, οδηγεί σε καταστρατήγηση της αρχής της ισότητας των όπλων των διαδίκων. Ευνοϊκό νομικό καθεστώς προβλέπεται αρχικά ως προς τα δικαστικά έξοδα, καθώς σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 28 παρ. 4 ν. 2579/1998 «Φορολογικές ρυθμίσεις και

⁶⁵ ΕΔΔΑ 19.06.2001 (*Kreuz*), HUDOC, (παρ. 60)· ΕΔΔΑ 26.07.2005 (*Jedamski*), HUDOC, (παρ. 60)· ΕΔΔΑ 26.07.2005 (*Podbielski*), HUDOC, (παρ. 64).

⁶⁶ Στο ελληνικό δίκαιο ο βασικός κανόνας καταμερισμού των δικαστικών εξόδων είναι η αρχή της ήττας, η οποία κάμπτεται σε ορισμένες περιπτώσεις υπέρ άλλων αρχών, όπως αυτή της υπαιτιότητας ή υπέρ άλλων κριτηρίων όπως αυτού της επιείκειας. Βλ. αναλυτικά *Νίκα*, (ανωτ. σημ. 43), § 101 αριθ. 6-10· *Κεραμέα/Κονδύλη/Νίκα (-Ορφανίδη)*, Εισαγ. 173-193 αριθ. 2, άρθρ. 176.

⁶⁷ ΔΕΕ 28.07.2016, C-543/14, ψηφιακή συλλογή, σκ. 42.

⁶⁸ ΕΔΔΑ 6.04.2006 (*Stankiewicz*), HUDOC, (παρ. 59 επ.)

⁶⁹ *Κλαμαρής*, Ελλείματα στο πεδίο της δικαστικής προστασίας, σε Τιμητικό Τόμο *Μπέη*, Τόμος V 2003, σ. 4467-4468.

άλλες διατάξεις»⁷⁰ το Δημόσιο και τα ν.π.δ.δ. απαλλάσσονται «από την υποχρέωση καταβολής οποιουδήποτε παραβόλου, τέλους, ενσήμου ή εισφοράς για την άσκηση ή την εκδίκαση αγωγών, ενδίκου μέσου ή βοηθήματος, ή για τη διενέργεια οποιασδήποτε δικαστικής ή διαδικαστικής πράξης, ενώπιον όλων των δικαστηρίων ή δικαστικών ή άλλων αρχών». Η απαλλαγή του Δημοσίου από τα δικαστικά έξοδα επιτρέπει σ' αυτό να διεξαγάγει «ανέξοδα» δίκες, τη στιγμή που στους αντίδικούς του δημιουργούνται αναμφισβήτητα οικονομικής φύσεως αναστολές ως προς το αν έχουν την οικονομική δυνατότητα να αποπειραθούν τη δικαστική επιδίωξη των απαιτήσεών τους κατά του Δημοσίου. Επιπρόσθετα, η μη επιβάρυνση του Δημοσίου ως προς τη διεξαγωγή ενός δικαστικού αγώνα, όχι μόνο το αποτρέπει να στέργει σε συμβιβασμούς με τους αντίδικούς του, αλλά ταυτόχρονα συντελεί και στην περαιτέρω τροφοδότηση του αφόρητου πληθωρισμού των δικών⁷¹, καθώς είναι γνωστό τοις πάσι ότι οι νομικοί παραστάτες του Ελληνικού Δημοσίου έχουν εντολή να εξαντλούν όλα ανεξαιρέτως τα ένδικα μέσα. Έχει, ωστόσο, υποστηριχθεί⁷² και η αντίθετη άποψη σύμφωνα με την οποία η απαλλαγή του Δημοσίου από τα δικαστικά έξοδα δεν προκαλεί ζητήματα παραβίασης της αρχής της ισότητας, χωρίς πάντως να είναι τόσο αυτονόητη και η αντίστοιχη απαλλαγή – βάσει του άρθρου 28 παρ. 4 ν. 2579/1998– και των άλλων νομικών προσώπων του δημόσιου τομέα, στα οποία επεκτάθηκαν τα προνόμια του Δημοσίου. Ως προς την τελευταία επισήμανση αξίζει ίσως να αντιπαραβάλλει κανείς ότι επί παραδείγματι σε υποθέσεις ανταγωνισμού η διάταξη του άρθρου 45 ν. 3559/2011, η οποία υπερισχύει -ως ειδικότερη και μεταγενέστερη- εκείνης του άρθρου 28 παρ. 4 ν. 2579/1998, επιβάλλει, για το παραδεκτό προσφυγής κατά πράξης της Επιτροπής, την καταβολή ειδικού παραβόλου, εξαιρώντας από την υποχρέωση αυτή μόνο το Δημόσιο, όχι όμως και τα ν.π.δ.δ.⁷³.

Αντίστοιχα και η ρύθμιση του άρθρου 495 παρ. 3 ΚΠολΔ, που προβλέπει υποχρέωση καταβολής παραβόλου για την παραδεκτή άσκηση ενδίκων μέσων, επιβαρύνει μόνο τους ιδιώτες αντιδίκους του Δημοσίου. Σύμφωνα με την υπ' αριθ. 108/2014 απόφαση του Μονομελούς Εφετείου Ιωαννίνων⁷⁴, η συγκεκριμένη διάταξη προσβάλλει τον πυρήνα του ατομικού δικαιώματος προσφυγής στη δικαιοσύνη, στερώντας από ένα σημαντικό και διαρκώς αυξανόμενο τμήμα του πληθυσμού την πρόσβαση σε αυτήν, ενώ εισάγει ταυτόχρονα και ένα αδικαιολόγητο προνόμιο υπέρ του Δημοσίου που καταστρατηγεί τις επιταγές της δικονομικής ισότητας των διαδίκων. Από την αιτιολογική έκθεση του ν. 4055/2012 προκύπτει ότι ο επιδιωκόμενος στόχος έγκειται στην αποτροπή άσκησης αβάσιμων ενδίκων

⁷⁰ Βλ. και τις διατάξεις των χρονικά προγενέστερων νομοθετημάτων, και ειδικότερα των άρθρ. 11 του κ.δ. 26.6/10.7.1944 «περί κώδικος των νόμων περί δικών του Δημοσίου» και 22 παρ. 4 του ν. 1868/1989 (ΦΕΚ Α' 230).

⁷¹ Κλαμαρής, (ανωτ. σημ. 69), σ. 4468.

⁷² Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.331-332 υποσημ. 51.

⁷³ Βλ. σχετ. ΣτΕ 4192/2015, ΕλλΔνη 2016.1180-1181).

⁷⁴ ΝοΒ 2014.1638, με σχόλ. Χειρδάρη.

μέσων. Ωστόσο, αν αυτή είναι πράγματι η ανάγκη που επιθυμεί να υπηρετήσει ο νομοθέτης, και δεν πρόκειται για καθαρά εισπρακτικό μέτρο που επιδιώκει ενόψει της οικονομικής κρίσης την αύξηση των δημοσίων εσόδων, τότε θα ήταν εύλογο να μην απαλλαχθεί από αυτό το Δημόσιο, δεδομένου ότι σημαντικό μέρος της επιβάρυνσης των δικαστηρίων, λόγω του φαινομένου να ασκούνται προπετώς τα ένδικα μέσα, οφείλεται σ' αυτά που ασκεί το Δημόσιο. Σε κάθε περίπτωση αν εφαρμοζόταν η από ετών υφιστάμενη διάταξη του άρθρου 205 ΚΠολΔ, θα μπορούσε να καταπολεμηθεί ευχερέστερα η άμετρη προσφυγή στη δικαιοσύνη.

Είναι πάντως γεγονός ότι με τον ν. 4335/2015 επήλθε μια μείωση του ύψους του ποσού των παραβόλων, αλλά και μια κατηγοριοποίηση του ύψους του ποσού ανάλογα όχι μόνο με το είδος του ενδίκου μέσου αλλά και το καθ' ύλην αρμόδιο δικαστήριο που εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση. Το 2018 ο Άρειος Πάγος αποφάνθηκε, τελικώς, με την υπ' αριθ. 1513/2018⁷⁵ απόφασή του ότι η θέσπιση παραβόλου για την άσκηση ενδίκου μέσου δεν δημιουργεί προβλήματα αντισυνταγματικότητας ή αντίθεσης με προς την ΕΣΔΑ. Μάλιστα, προς επίρρωση της κρίσης του, το Ακυρωτικό υπογράμμισε μεταξύ άλλων ότι δεν έχει τεθεί ποτέ ανάλογο ζήτημα για την επιβολή του παραβόλου ανακοπής ερημοδικίας του άρθρου 505 παρ. 2 ΚΠολΔ, λαμβανομένου υπόψη και της υπάρξεως του θεσμού του ευεργετήματος της πενίας, ενός θεσμού πάντως που είναι γεγονός ότι έχει στην πράξη περιπέσει σε ανυποληψία λόγω των αυστηρών διατυπώσεων που απαιτεί ο νόμος.

Η νέα (μετά τον ν. 4335/2015) διατύπωση της διάταξης δέον, πάντως, να εκτιμηθεί και πάλι υπό το πρίσμα του δικαιώματος σε πραγματική προσφυγή, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 ΧΘΔ. Πράγματι, το εν λόγω δικαίωμα δεν είναι απόλυτο και συνεπώς, ενδέχεται να υπόκειται σε εύλογους περιορισμούς που κατατείνουν στην επίτευξη θεμιτού σκοπού, χωρίς να θίγεται η ουσία του δικαιώματος αυτού, και στους οποίους συγκαταλέγονται οι περιορισμοί που σχετίζονται με την καταβολή δικαστικών εξόδων⁷⁶. Δέον, ωστόσο, —όπως σε ανάλογες περιπτώσεις έχει υπογραμμίσει και το ΔΕΕ⁷⁷— να εξετάζεται αν τα έξοδα αυτά συνιστούν ανυπέρβλητο εμπόδιο ή καθιστούν πρακτικώς

⁷⁵ Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ. Βλ. και ΕΔΔΑ 28.05.2009 (Τσέλικα-Σκούρτη), ΕλλΔνη 2010.839-840. Η έφεση της προσφεύγουσας απορρίφθηκε ως απαράδεκτη λόγω μη καταβολής του προβλεπόμενου στο άρθρ. 63 παρ. 1 π.δ. 341/1978 παραβόλου, ύψους 3.000 δρχ. Η προσφεύγουσα παραπονέθηκε ότι παραβιάστηκε η αρχή της ισότητας των όπλων ενόψει του ότι το Δημόσιο και τα ν.π.δ.δ. δεν έχουν υποχρέωση καταβολής παραβόλου. Το Δικαστήριο απέρριψε τη συγκεκριμένη αιτίαση, με το ακόλουθο σκεπτικό: «Το Δικαστήριο θεωρεί ότι η υποχρέωση καταβολής παραβόλου εξυπηρετεί τα συμφέροντα της νομικής ασφάλειας και της ορθής απονομής της δικαιοσύνης, καθώς αποσκοπεί στο να αποθαρρύνει την καταχρηστική άσκηση ενδίκων μέσων ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων. Δεν μπορεί επομένως να συμπεράνει ότι υπήρξε παραβίαση της ισότητας των όπλων στην περίπτωση της προσφεύγουσας» (παρ. 29).

⁷⁶ Βλ. ενδεικτικά ΔΕΕ 30.06.2016, C-205/15 (Toma), δημοσιευμένη στην ψηφιακή συλλογή, σκ. 44.

⁷⁷ Βλ. ενδεικτικά ΔΕΕ 28.07.2016, C-543/14 (Ordre des barreaux francophones και germanophone κλπ), ψηφιακή συλλογή, σκ. 31.

αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που χορηγεί η εκάστοτε έννομη τάξη.

Τη δικονομική ισότητα, όμως, δοκιμάζουν αναμφίβολα και οι ρυθμίσεις που αφορούν το ανώτατο όριο της δικαστικής δαπάνης που επιδικάζεται σε βάρος του ελληνικού Δημοσίου και των ν.π.δ.δ. και υπέρ των εκάστοτε αντιδίκων τους αναφορικά με την αμοιβή του πληρεξούσιου δικηγόρου⁷⁸. Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 22 παρ. 1 ν. 3693/1957 «Περί τροποποίησης και συμπλήρωσης των περί Νομικού Συμβουλίου του Κράτους διατάξεων», στις δίκες με το Δημόσιο «η περιλαμβανόμενη εις τας αποδοτέας προς τον νικώντα διάδικον δαπάνας αμοιβή του πληρεξούσιου δικηγόρου του μειούται μέχρι του ημίσεως του ελαχίστου ορίου της διατιμήσεως εκάστης ενεργείας», μη δυνάμενη εν πάση περιπτώσει να υπερβεί σήμερα⁷⁹ το ποσό των 100.000,00 δρχ. (300,00 ευρώ) για κάθε βαθμό δικαιοδοσίας. Μάλιστα, όπως ορίζεται στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου, στις δίκες με το Δημόσιο τα δικαστικά έξοδα συμψηφίζονται υποχρεωτικά ολικά⁸⁰: α) όταν αμφότεροι οι διάδικοι είναι υπαίτιοι και β) όταν έκαστος διάδικος εν μέρει νικά και εν μέρει ηττάται.

Η διάταξη του άρθρου 22 παρ. 1 ν. 3693/1957, με την οποία θεσπίζεται ειδική και εξαιρετική ρύθμιση ως προς τη δικαστική δαπάνη, κατ' απόκλιση από εκείνη του ΚΠολΔ, έχει ως δικαιολογικό λόγο «την ιδιάζουσα μεταξύ κράτους και πολιτών ηθική σχέση και τη διεξαγωγή της δίκης από το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους»⁸¹, γι' αυτό και εφαρμόζεται – όπως υπογραμμίζει η νομολογία⁸² – μόνο στα νομικά πρόσωπα η νομική υπηρεσία των οποίων διεξάγεται από τον Νομικό Συμβούλιο του Κράτους. Ωστόσο, καίτοι αμφιμερής, εισάγει αναμφίβολα κατ' ουσίαν μια ευνοϊκή μεταχείριση του Δημοσίου, καθώς περιορίζοντας και προσδιορίζοντας το ανώτατο όριο της αμοιβής του πληρεξούσιου δικηγόρου του νικώντος διαδίκου, επιβαρύνει στην πραγματικότητα μονομερώς τον αντίδικο του Δημοσίου. Κι αυτό γιατί το Δημόσιο διαθέτει πάγια αμειβόμενους νομικούς παραστάτες και ειδική υπηρεσία, ενώ αντίθετα οι αντίδικοί του, εξαιρουμένης της περίπτωσης πάγιας σχέσης παροχής δικηγορικών υπηρεσιών, επιβαρύνονται με την πληρωμή της αμοιβής του πληρεξούσιου δικηγόρου τους⁸³. Επομένως, παρατηρείται το παράδοξο, οι αντίδικοι του Δημοσίου, αν και νικόντες διάδικοι, να αναγκάζονται – λόγω της πρόβλεψης ανώτατου ορίου

⁷⁸ Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.334· ο ίδιος, (ανωτ. σημ. 43), § 101 αριθ. 20· Βεζυρτζή, (ανωτ. σημ. 2), σ. 163 επ.

⁷⁹ Υ.α. 134423/20.1.1993 (ΦΕΚ 11 Β')· βλ και ΑΠ 55/2002, ΕΕΝ 2003.249 (252). Η εν λόγω ρύθμιση δεν ισχύει πάντως στις δίκες καθορισμού τιμής μονάδας αποζημίωσης βλ. ΑΠ 269/2003, ΕλλΔνη 2004.402 (403)· 895/2010, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ.

⁸⁰ ΑΠ 752/2007, ΔΕΕ 2008.1164.

⁸¹ ΕφΑθ 2536/2004, ΕλλΔνη 2006.225.

⁸² ΑΠ 1617/1999 ΕλλΔνη 2000.368· 1382/2005, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 589/2015, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 1097/2019 Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 589/2015 Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· ΜονΕφΠατρ 120/2020, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ.

⁸³ Βλ. εγγ. Ρήγα, (ανωτ. σημ. 26), ΕλλΔνη 2003.311-312.

δικαστικής δαπάνης στις δίκες με το Δημόσιο – να επιβαρυνθούν οι ίδιοι με την επιπλέον διαφορά ως προς την αμοιβή.

Ο μειωμένος καθορισμός της αμοιβής του δικηγόρου του αντιδίκου, που οφείλει να καταβάλει το Δημόσιο, απασχόλησε, όμως, και το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Azas*⁸⁴. Ειδικότερα, το Δικαστήριο του Στρασβούργου αποφάνθηκε ότι, η μειωμένη δικηγορική αμοιβή την οποία οφείλει να καταβάλει το Δημόσιο σε δίκη για αποζημίωση από αναγκαστική απαλλοτρίωση, και η οποία δεν δύναται να υπερβαίνει το ποσό των 294 ευρώ, αντίκειται στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Όπως τόνισε χαρακτηριστικά το ΕΔΔΑ, «ένα τέτοιο ποσό ουδόλως ανταποκρίνεται στην αμοιβή την οποία δικηγόρος δύναται να απαιτήσει από τον πελάτη του δυνάμει του Κώδικα των Δικηγόρων, [...], πράγμα το οποίο σημαίνει ότι ο προσφεύγων οφείλει να πληρώσει το υπόλοιπο της αμοιβής «από την τσέπη του» ή να παραχωρήσει μέρος του ποσού, το οποίο του κατέβαλε το Δημόσιο, ως αποζημίωση για την απαλλοτρίωση»⁸⁵.

Συμπερασματικά, οι οικονομικής φύσεως προνομιακές ρυθμίσεις υπέρ του ελληνικού Δημοσίου και των ν.π.δ.δ. θα πρέπει να επαναξιολογηθούν υπό το πρίσμα της διασφάλισης μιας δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των διαδίκων ως προς τη δυνατότητά τους να ασκήσουν τις αξιώσεις τους ενώπιον δικαστηρίου. Δεν μπορεί παρά να ξενίζει το γεγονός ότι, ενώ δυσχεραίνεται σε μεγάλο βαθμό η πρόσβαση των ιδιωτών στη Δικαιοσύνη λόγω της αλματώδους αύξησης των παραβόλων και της επαναλαμβανόμενης προσπάθειας -εκ μέρους του δικονομικού νομοθέτη- επέκτασης του δικαστικού ενσήμου και στις αποτιμητές σε χρήμα αναγνωριστικές αγωγές, την ίδια στιγμή ο ίδιος επιλέγει να αγνοεί τα τεράστια προβλήματα που προκαλεί η πανθομολογούμενη αλόγιστη άσκηση ενδίκων μέσων εκ μέρους του Δημοσίου και των ν.π.δ.δ., όπως λ.χ. η υπέρμετρη επιμήκυνση του χρόνου επίλυσης των διαφορών, η επιβάρυνση της δικαστηριακής ύλης εις βάρος άλλων εκκρεμών δικών, καθώς και η σπατάλη πόρων. Η εν λόγω ανισορροπία θέτει αναμφίβολα ζήτημα ισότητας των διαδίκων και οφείλει να αποτραπεί ή να περιοριστεί.

⁸⁴ ΕΔΔΑ 19.09.2002 (*Azas*), Δ 2004.96 επ., με παρατ. *Μπαλογιάννη*. Πρβλ. και ΟΛΑΠ 13/2000, Αρμ 2000.1524 επ., με παρατ. *Χορομίδη*.

⁸⁵ ΕΔΔΑ 19.09.2002, (προηγ. σημ.), (παρ. 55).105-106.

4. Αυτεπάγγελτη λήψη υπόψη της παραγραφής των αξιώσεων κατά του Δημοσίου

Όπως γίνεται παγίως δεκτό στη θεωρία και στη νομολογία, η ένσταση παραγραφής αποτελεί γνήσια⁸⁶, αυτοτελή (ή άλλως αυθύπαρκτη)⁸⁷ και ανατρεπτική⁸⁸ ένσταση. Το καθοριστικό στοιχείο, που διαφοροποιεί τις γνήσιες από τις καταχρηστικές ενστάσεις, είναι ο τρόπος με τον οποίο επέρχεται η έννομη συνέπειά τους⁸⁹. Ειδικότερα, η έννομη τάξη επιδιώκει μέσω των γνήσιων ενστάσεων να πραγματώσει την ιδιωτική βούληση⁹⁰, γι' αυτό και για την επέλευση της έννομης συνέπειά τους απαιτείται ρητή δήλωση του δικαιούχου (ή ενδεχομένως και έκδοση διαπλαστικής απόφασης)⁹¹. Αντίθετα, μέσω των καταχρηστικών ενστάσεων επιδιώκεται η πραγμάτωση θεμελιακών για την έννομη τάξη αξιών⁹², με αποτέλεσμα η έννομη συνέπειά τους να επέρχεται αυτοδικαίως με μόνη την πλήρωση του πραγματικού της οικείας διάταξης⁹³. Επομένως, η διάταξη του άρθρου 52 εδ. γ' ν.δ. 496/1974 περί αυτεπάγγελτης λήψης υπόψη της παραγραφής των κατά ν.π.δ.δ. αξιώσεων δεν εισάγει μόνο μια αμφιβόλου νομιμότητας προνομιακή μεταχείριση του Δημοσίου, αλλά επιπρόσθετα οδηγεί στο αποτέλεσμα να βαπτίζεται από το νομοθέτη η γνήσια κατά τη φύση της ένσταση παραγραφής σε καταχρηστική, χωρίς ωστόσο αυτό να γίνεται – όπως θα έπρεπε – καθολικά για όλους⁹⁴.

Σύμφωνα με την πάγια θέση των τμημάτων⁹⁵ αλλά και της Ολομέλειας⁹⁶ του Αρείου Πάγου, η εν λόγω ρύθμιση της αυτεπάγγελτης λήψης υπόψη της παραγραφής είναι απολύτως

⁸⁶ ΑΠ 1333/2000, ΕλλΔνη 2002.400· *Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας (-Μακρίδου)*, ΕρμΚΠολΔ Ι, άρθρ. 262 αρ. 6.

⁸⁷ Δηλ. δεν στηρίζεται σε άλλο δικαίωμα όπως οι μη αυτοτελείς γνήσιες ενστάσεις (λ.χ. η ένσταση του μη εκπληρωθέντος συναλλάγματος (άρθρ. 274 ΑΚ). Η χρησιμοποίηση των όρων αυθύπαρκτες και μη αυθύπαρκτες γνήσιες ενστάσεις, αντί των όρων αυτοτελείς και μη αυτοτελείς γνήσιες ενστάσεις, είναι προτιμότερη [έτσι, *Κονδύλης*, (ανωτ. σημ. 16), σ. 458 υποσημ. 13], ώστε να αποφεύγεται η σύγχυση με τον αντίστοιχο όρο του άρθρ. 330 ΚΠολΔ, που επιχειρείται με διαφορετικά κριτήρια. Βλ. και ΑΠ 122/1997, Δ 1998.12.

⁸⁸ Βλ. σχετ. *Νίκα*, (ανωτ. σημ. 43), § 68 αριθ. 8.

⁸⁹ Γενικά για τις διαφορές μεταξύ γνήσιων και καταχρηστικών ενστάσεων βλ. ενδεικτικά μεταξύ άλλων *Νίκα*, (ανωτ. σημ. 43), § 68 αριθ. 4-6· *Κονδύλης*, (ανωτ. σημ. 16), σ. 456-457· *Καλαβρό*, Πολιτική Δικονομία, 2016, § 36 αριθ. 68 επ.· και ιδίως *Ποδηματά*, Δεδικασμένο Ι, 1995, σ. 259 επ., 271 επ.

⁹⁰ *Καργάδος*, ΝοΒ 1990.953 (967 επ.)· *ο ίδιος*, Παρέμβαση, στον τ. Οι ενστάσεις στην πολιτική δίκη, Πρακτικά του 15^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου 1988 της Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων, 1992, σ. 111 επ. (113).

⁹¹ *Κονδύλης*, (ανωτ. σημ. 16), σ. 456-457.

⁹² *Καργάδος*, (ανωτ. σημ. 90), σ. 111 επ.· *Ποδηματά*, (ανωτ. σημ. 89), σ. 159 επ., 271 επ.

⁹³ Βλ. ενδεικτικά *Κονδύλης*, (ανωτ. σημ. 16), σ. 457 υποσημ. 9, ο οποίος επισημαίνει τα ακόλουθα: «*Η έννομη συνέπεια της καταχρηστικής ένστασης επέρχεται αυτοδικαίως. Συνεπώς, την έννομη αυτή συνέπεια θα την απαγγείλει και αυτεπαγγέλτως ο δικαστής, αρκεί να επικαλεστεί κάποιος από τους διαδίκους τα πραγματικά περιστατικά που θεμελιώνουν την ένσταση και η απαγγελία της έννομης συνέπειας να βρίσκεται στο πλαίσιο της αιτούμενης έννομης προστασίας (π.χ. να ζητεί ο εναγόμενος την απόρριψη της αγωγής). Για τον ίδιο λόγο, η καταχρηστική ένσταση μπορεί να προταθεί και από τρίτον*».

⁹⁴ *Νίκας*, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.332.

⁹⁵ ΑΠ 450/2003, ΕΕργΔ 2005.1· 1307/2006, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 1560/2007, Δ 2007.1180· 1938/2008, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 1866/2008, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 187/2009, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 272/2009, Τράπεζα

θεμιτή, καθώς τα άρθρα 20 του Συντ., 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, 106 και 110 παρ. 1 και 2 του ΚΠολΔ, «τα οποία εξασφαλίζουν σε κάθε πρόσωπο το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας με το συνακόλουθο δικαίωμα διασφάλισης ρητών δικονομικών εγγυήσεων για δίκαιη δίκη, δεν στερούν από τον κοινό νομοθέτη την εξουσία να επιβάλει την αυτεπάγγελτη εξέταση από το δικαστήριο ισχυρισμών που είναι, σύμφωνα με διάταξη νόμου, καταλυτικοί της αξίωσης για την οποία ζητείται η έννομη προστασία από το δικαστήριο»⁹⁷.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη νομολογία, το εν λόγω προνόμιο του Δημοσίου είναι καταρχήν απολύτως εναρμονισμένο προς την αρχή της διαθέσεως, η οποία αποτελεί το δικονομικό συμπλήρωμα της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης, διασφαλίζοντας την ουδετερότητα και την αμεροληψία του δικαστή, ο οποίος δεν μπορεί να επιληφθεί μιας διαφοράς αυτεπαγγέλτως⁹⁸. Ωστόσο, κρίσιμο εν προκειμένω είναι ότι η ίδια η διάταξη του άρθρου 106 ΚΠολΔ προβλέπει τη δυνατότητα απόκλισης από την αρχή της διαθέσεως, με παρέμβαση του νομοθέτη («εκτός αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά»). Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του Ακυρωτικού, η αποκλίνουσα ρύθμιση περί δυνατότητας αυτεπάγγελτης έρευνας της παραγραφής των κατά ν.π.δ.δ. αξιώσεων από τα δικαστήρια είναι και δικαιολογημένη, καθώς εξυπηρετεί λόγους γενικότερου δημοσίου συμφέροντος. Συγκεκριμένα, η προνομιακή αυτή διάταξη αποσκοπεί στην προστασία της περιουσίας και της οικονομικής κατάστασης των ν.π.δ.δ., στις οποίες συμβάλλουν οι φορολογούμενοι πολίτες με την καταβολή φόρων. Προκειμένου, λοιπόν, να μην αποβεί η δίκη σε βάρος του Δημοσίου, και κατ' επέκταση σε βάρος των φορολογούμενων πολιτών, η νομολογία μας θεωρεί εύλογη την πρόνοια του νομοθέτη να μετατρέψει την ένσταση παραγραφής από μια ένσταση «συνειδήσεως», που επαφίεται στη βούληση ενός εκάστου (ιδιώτη) οφειλέτη, σε μια καταχρηστική ένσταση που λαμβάνεται υπόψη αυτεπαγγέλτως από τα δικαστήρια. Άλλωστε, σύμφωνα με τη θέση του Αρείου Πάγου, και μάλιστα προς χάριν της τήρησης της ισότητας, η προστασία του Έλληνα φορολογούμενου πολίτη δεν ενδείκνυται να επαφίεται στις εκάστοτε ποικίλλουσες, υποκειμενικές σταθμίσεις των κάθε φορά πληρεξουσίων των ν.π.δ.δ. αναφορικά με την πρόταση ή μη της ένστασης παραγραφής.

Επίσης, σύμφωνα με τη θέση του Αρείου Πάγου, η αυτεπάγγελτη λήψη υπόψη της υπέρ ν.π.δ.δ. παραγραφής δεν αντίκειται ούτε στις διατάξεις των άρθρων 20 του Συντ., 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ και 110 παρ. 1 του ΚΠολΔ. Ειδικότερα, η ευνοϊκή αυτή μεταχείριση του

Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 766/2010, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 593/2015, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 666/2018 Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 1233/2019 Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· ΠολΠΑθ 503/2012, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ.

⁹⁶ ΟΛΑΠ 11/2003, ΕλλΔνη 2003.408· 22/2005, ΕλλΔνη 2005.715· 38/2005, ΕλλΔνη 2005.1047.

⁹⁷ Βλ. ενδεικτικά τη μείζονα πρόταση της ΟΛΑΠ 22/2005, ΕλλΔνη 2005.715.

⁹⁸ Γενικά για την αρχή της διαθέσεως βλ. ενδεικτικά μεταξύ άλλων Νίκα, (ανωτ. σημ. 2), § 41 αριθ. 1-10.

Δημοσίου δεν προσβάλλει την αρχή της ισότητας των όπλων και δεν αδικεί τους ιδιώτες αντιδίκους του ν.π.δ.δ., καθώς αυτοί έχουν τη δυνατότητα, ενόψει του εκ του νόμου γνωστού σε αυτούς αυτεπαγγέλτου της λήψης υπόψη της παραγραφής, να προτείνουν καθ' υποφορά όλες τις αντενστάσεις που τους παρέχει το ουσιαστικό και δικονομικό δίκαιο για την απόκρουση της παραγραφής.

Ωστόσο, η άποψη που υιοθετείται στη νομολογία μας διαγράφεται ολότελα διαφορετική από εκείνη της θεωρίας⁹⁹, η οποία επικρίνει την προνομιακή αυτή μεταχείριση του Δημοσίου, καταρρίπτοντας την επιχειρηματολογία του Αρείου Πάγου. Η κάμψη της δικονομικής ισότητας για λόγους δημοσίου συμφέροντος είναι ανεκτή, μόνον όταν το δημόσιο αυτό συμφέρον εξειδικεύεται και αιτιολογείται επαρκώς. Όπως επισημαίνεται στη θεωρία¹⁰⁰, δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση επαρκή δικαιολογία ότι ευνοείται το Δημόσιο, καθώς τυχόν απώλεια της δίκης θα αποβεί εις βάρος των φορολογούμενων πολιτών, οι οποίοι συμβάλλουν στην περιουσία των ν.π.δ.δ. με την καταβολή φόρων. Άλλωστε, το Δημόσιο και τα ν.π.δ.δ. διαθέτουν οργανωμένες και καλά αμειβόμενες νομικές υπηρεσίες που δεν δικαιολογούν την απώλεια της δίκης λόγω αμελούς συμπεριφοράς των νομικών παραστατών τους. Η επιβίωση του εν λόγω προνομίου καλλιεργεί αναμφισβήτητα των εφησυχασμό και την ανευθυνότητα, ενώ ταυτόχρονα αδικεί τους νομικούς παραστάτες του Δημοσίου. Το Δημόσιο διαθέτει άλλα προσφορότερα μέσα προκειμένου να διασφαλίσει την επαρκή και επιμελή διευθέτηση των υποθέσεών του, όχι μόνο επιλέγοντας εξειδικευμένη και άρτια εκπροσώπηση στη δίκη, αλλά και ενεργοποιώντας την προσωπική ευθύνη των οργάνων του¹⁰¹. Η ένσταση παραγραφής, ως ένσταση συνειδήσεως, οφείλει να επαφίεται στο πλαίσιο της πολιτικής δίκης στην αξιολογική κρίση και βούληση των οργάνων των ν.π.δ.δ.¹⁰², τα οποία εν προκειμένω -όπως αναλύθηκε και παραπάνω- ενεργούν *jure gestiones*, ήτοι ως ιδιώτες.

⁹⁹ Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.333· Μακρίδου, Πραγματικοί ισχυρισμοί και θεμελιώδη Δικονομικά Συστήματα, ΕλλΔνη 2008.337· ομοίως επικριτικοί και Χρυσόγονος, (ανωτ. σημ. 23), σ. 129· Τσικρικάς, Τα θεμελιώδη δικονομικά δικαιώματα κατά την πρόσφατη νομολογία των πολιτικών δικαστηρίων, ΤοΣ 2006.357-358· Μαντζούφας, Επίδραση της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ στη διαμόρφωση της χρηστής διεξαγωγής της δίκης, σε τ. Η πολιτική δίκη υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΚ και του ΕΔΔΑ (Ακαδημαϊκό Συμπόσιο προς τιμήν του Κ. Κεραμέως), επιμ. Ν. Νίκας, 2008, σ. 163· Μπαλογιάννη, παρατ. στην ΑΠ 1866/2008, Δ 2009.481.

¹⁰⁰ Για μια αναλυτική παρουσίαση των προβαλλόμενων αντεπιχειρημάτων της θεωρίας βλ. Νίκα, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.333· τον ίδιο, σ. 969-970· πρόσθ. και Βεζυρτζή, (ανωτ. σημ. 2), σ. 156-158.

¹⁰¹ Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.333· πρόσθ. και Μπέη, παρατ. στην ΑΠ 1560/2007, Δ 2007.1183.

¹⁰² Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.333, ο οποίος θέτει προς περαιτέρω προβληματισμό τα ακόλουθα ερωτήματα: «Και τι θα γίνει, αν το όργανο που εκφράζει τη βούληση του ν.π.δ.δ. αποφασίσει να μην προτείνει και ρητά δηλώσει ότι δεν προτείνει την ένσταση παραγραφής για λόγους ευσυνειδήσεως. Θα του πει τότε το δικαστήριο ότι έτσι όμως θίγονται τα συμφέροντα των φορολογούμενων και ότι η αξιοπιστία θα πρέπει να περάσει στο παρασκήνιο; Θα παρασχεθεί άραγε προσασία και άκοντος του διαδίκου ν.π.δ.δ.; Τότε όμως η *ratio* της προσασίας των φορολογούμενων, που υπαγόρευσε τη θέσπιση της αυτεπάγγελτης ενέργειας κατά τη γνώμη του Αρείου Πάγου, καθίσταται μετέωρη».

Αντίστοιχα, δεν φαίνεται επαρκής ούτε η επιχειρηματολογία¹⁰³ περί μη παράβασης της αρχής της ισότητας των όπλων, ενόψει της δυνατότητας του ιδιώτη αντιδίκου να αποκρούσει με αντένσταση την παραγραφή. Σύμφωνα με την πάγια θέση του Αρείου Πάγου, δεν ιδρύεται λόγος αναίρεσης για τη λήψη υπόψη πραγμάτων (ισχυρισμών) που δεν προτάθηκαν (559 αρ. 8 ΚΠολΔ), όταν το δικαστήριο της ουσίας έλαβε υπόψη τον μη προταθέντα ισχυρισμό στο πλαίσιο της αυτεπάγγελτης εξουσίας¹⁰⁴. Επομένως, αν το δευτεροβάθμιο δικαστήριο λάβει υπόψη αυτεπαγγέλτως την παραγραφή της αξίωσης του αντιδίκου ιδιώτη, τότε αυτός, ακόμη και αν έχει βάσιμους λόγους αναστολής ή διακοπής της παραγραφής, δεν θα μπορέσει να ζητήσει αποκατάσταση, ασκώντας αναίρεση¹⁰⁵.

Επίσης, και στην περίπτωση της ίδρυσης λόγου αναίρεσης περί μη λήψης υπόψη προταθέντων ισχυρισμών, το Δημόσιο βρίσκεται συχνά σε προνομιακή θέση έναντι του ιδιώτη αντιδίκου του, καθώς σύμφωνα με τη νομολογία του Ακυρωτικού¹⁰⁶, ο συγκεκριμένος λόγος αναίρεσης δημιουργείται κατ' εξαίρεση και για κρίσιμους ισχυρισμούς που ναι μεν δεν προτάθηκαν ενώπιον του δικαστηρίου της ουσίας, αλλά που, ανιχνευόμενοι στα δικόγραφα, θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη αυτεπαγγέλτως, υπό την πρόσθετη προϋπόθεση ότι αφορούν και τη δημόσια τάξη. Υπό το ανωτέρω πρίσμα, ο ισχυρισμός περί παραγραφής της αξίωσης κατά του Δημοσίου αποτελεί, κατά τη νομολογία¹⁰⁷, ουσιώδη πραγματικό ισχυρισμό που αφορά τη δημόσια τάξη, οπότε αν δεν ληφθεί υπόψη αυτεπαγγέλτως, στοιχειοθετεί υπέρ του Δημοσίου το λόγο αναίρεσης του άρθρου 559 αρ. 8 ΚΠολΔ. Αντίθετα, ο ιδιώτης διάδικος βρίσκεται συχνά σε μειονεκτική θέση, καθώς οι μη προτεινόμενοι ουσιώδεις ισχυρισμοί του οφείλουν μεν να ληφθούν υπόψη αυτεπαγγέλτως λ.χ. ισχυρισμός περί απόλυτης ακυρότητας σύμβασης, αλλά, μη δυνάμενοι τελικά να συσχετιστούν με τη δημόσια τάξη, οδηγούν σε απόρριψη ως απαράδεκτου του προβαλλόμενου λόγου αναίρεσης¹⁰⁸.

Συμπερασματικά, λοιπόν, παρατηρεί κανείς ότι το εν λόγω προνόμιο της λήψης υπόψη αυτεπαγγέλτως της υπέρ ν.π.δ.δ. παραγραφής δεν ενισχύει σε καμία περίπτωση το αίσθημα ευθύνης των κρατικών οργάνων. Οι προτεινόμενοι λόγοι θέσπισής του υποτιμούν το δικαϊκό μας πολιτισμό, αλλά και το ίδιο το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους, καθώς δεν φαίνεται να δικαιολογούν και να αιτιολογούν επαρκώς την ανάγκη κάμψης της δικονομικής

¹⁰³ Βλ. και Μακρίδου, (ανωτ. σημ. 99), ΕλλΔνη 2008.337, η οποία υπογραμμίζει ότι το συγκεκριμένο επιχείρημα «καταλήγει επιπλέον σε ευθεία παραβίαση του άρθρου 216 ΚΠολΔ, διότι υποχρεώνει έμμεσα τον ενάγοντα ιδιώτη να αναφέρει στο εισαγωγικό δικόγραφο γεγονότα που δεν είναι, κατά νόμο, θεμελιωτικά του αγωγικού αιτήματος».

¹⁰⁴ ΟΛΑΠ 11/2003, ΕλλΔνη 2003.408· 22/2005, ΕλλΔνη 2005.716· Κεραμέυς/Κονδύλης/Νίκας (-Μαργαρίτης), ΕρμΚΠολΔ Ι, άρθρ. 559 αριθ. 74· Νίκας, Πολιτική Δικονομία ΙΙΙ, 2007, § 119 αριθ. 85.

¹⁰⁵ Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.333· Βλ. ομοίως Μακρίδου, (ανωτ. σημ. 99), ΕλλΔνη 2008.337, η οποία επισημαίνει επιπρόσθετα ότι πέραν της αρχής της ισότητας των διαδικών παραβιάζεται και το δικαίωμα ακρόασης του αντιδίκου του Δημοσίου.

¹⁰⁶ ΑΠ 218/2003, ΕλλΔνη 2004.400.

¹⁰⁷ ΟΛΑΠ 22/2005, ΕλλΔνη 2005.716.

¹⁰⁸ ΑΠ 218/2003, ΕλλΔνη 2004.400. Βλ. και Νίκα, (ανωτ. σημ. 104), § 119 αριθ. 81 σημ. 456.

ισότητας. Για το λόγο αυτό, όπως ορθά υποστηρίζεται¹⁰⁹, είναι αναπόφευκτο ότι η ευνοϊκή αυτή ρύθμιση θα καταρρεύσει, όταν φθάσει κάποια στιγμή να κριθεί από το ΕΔΔΑ. Κρίνεται λοιπόν, δόκιμη μια επανεξέταση από το Ακυρωτικό των θέσεων του ενόψει και της νομολογίας του ΔΕΕ που έχει ήδη αποφανθεί στην υπόθεση Banif¹¹⁰ ότι ο δικαστής –προτού προβεί σε αυτεπάγγελτη έρευνα- οφείλει κατά γενικό κανόνα να ενημερώσει σχετικώς τους διαδίκους και να τους παράσχει τη δυνατότητα να συζητήσουν επ’ αυτής σύμφωνα με τους τύπους που προβλέπει η νομοθεσία του δικάζοντος δικαστηρίου.

5. Δυνατότητα άσκησης πρόσθετης παρέμβασης από την αρμόδια Διεύθυνση Κοινοφελών Περιουσιών της Αποκεντρωμένης Διοίκησης χωρίς προδικασία με τις προτάσεις, σε κάθε στάση της δίκης, σε δίκες για κληροδοσία υπέρ κοινοφελών σκοπών (άρθρο 69 παρ. 1 δ ν.4182/2013)

Όπως έχει υποστηριχθεί στη θεωρία¹¹¹ την ισότιμη κατανομή μεταξύ των διαδίκων των εκατέρωθεν δικαιωμάτων και υποχρεώσεων πλήττει και η διάταξη του άρθρου 126 παρ. 1 α.ν. 2039/1939, όπως αυτή αντικαταστάθηκε με τη διάταξη του άρθρ. 69 παρ. 1 δ του ν. 4182/2013¹¹², σύμφωνα με την οποία ο Υπουργός των Οικονομικών, και ήδη από 11-11-2013 η αρμόδια Διεύθυνση Κοινοφελών Περιουσιών Αποκεντρωμένης Διοίκησης, δικαιούται να παρεμβαίνει προσθέτως¹¹³, χωρίς προδικασία, με τις προτάσεις σε δίκες για κληροδοσία υπέρ κοινοφελών σκοπών.

Η ratio της ασκούμενης κατά τον ως άνω νόμο εποπτείας από τον Υπουργό των Οικονομικών, η οποία εξακολουθεί φυσικά να ισχύει και στο πλαίσιο του ν. 4182/2013, έγκειται, όπως υπογραμμίζει η νομολογία, στην «προστασία του δημόσιου συμφέροντος με την άσκηση αποτελεσματικού ελέγχου στη διαχείριση των περιουσιών, που έχουν αφεθεί υπέρ κοινοφελών σκοπών, και την αποτροπή του κινδύνου αλόγιστης διάθεσης αυτών των

¹⁰⁹ Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.336· Μαντζούφας, (ανωτ. σημ. 99), σ. 163.

¹¹⁰ ΔΕΕ 21.02.2013, C-472/11, δημοσιευμένη στην ψηφιακή συλλογή, σκ. 31· πρόσθ. και ΔΕΕ 2.12.2009 (Επιτροπή κατά Ιρλανδίας κλπ), C-89/08P, Συλλογή 2009, σ. I-11245, σκ. 57.

¹¹¹ Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.331 υποσημ. 51· Βεζυρτζή, (ανωτ. σημ. 2), σ. 152-153. Πρβλ. όμως ΑΠ49/1975, ΝοΒ 1975.873.

¹¹² Ήδη, μετά την ισχύ του ν. 4182/2013 (από 11-11-2013) και συγκεκριμένα με το αρθρ. 82 παρ. 8 του ανωτέρω νόμου, καταργήθηκε ο α.ν. 2039/1939, ενώ με την παρ. 9 του ίδιου άρθρου, από την έναρξη ισχύος του νέου νόμου, κάθε παραπομπή στον α.ν. 2039/1939 νοείται ότι γίνεται στις αντίστοιχες διατάξεις του ανωτέρω νόμου. Περαιτέρω, κατά το αρθρ. 69 παρ. 1 δ του ν. 4182/2013, η αρμοδιότητα παρέμβασης σε κάθε στάση δίκης, η οποία αφορά περιουσία υπέρ κοινοφελούς σκοπού ή κοινοφελών ιδρυμάτων ή αφορά το κύρος των πράξεων τους, ανήκει πλέον στην αρμόδια Διεύθυνση Κοινοφελών Περιουσιών Αποκεντρωμένης Διοίκησης (βλ. ΕιρΘεσ 7551/2014, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ) και γίνεται με την υποβολή προτάσεων, χωρίς την κοινοποίηση δικογράφου παρέμβασης.

¹¹³ Πρόκειται για αυτοτελή πρόσθετη παρέμβαση (βλ. ενδεικτικά ΑΠ 105/2013, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 3990/2009, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ).

περιουσιών, αλλά και την αποφυγή συμπαικτικών δικών μεταξύ των κύριων διαδίκων»¹¹⁴. Πράγματι, ο προβαλλόμενος δικαιολογικός λόγος είναι εύλογος και πειστικός, καθώς η έκβαση δικών που αφορούν κοινωφελείς, δηλαδή «επωφελείς εις το κοινόν εν όλων ή εν μέρει»¹¹⁵ σκοπούς, έχει αντίκτυπο στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Υπό την έννοια αυτή, η όποια ρωγμή στη διαδικαστική ισότητα θα πρέπει να θεωρηθεί ανεκτή από την έννομη τάξη. Ωστόσο, ως αντίλογο θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι η αποφυγή του κινδύνου «αλόγιστης διάθεσης των περιουσιών», καθώς και ύπαρξης «συμπαικτικών δικών», αντιμετωπίζεται επαρκώς και μόνο από τη διάταξη του άρθρου 126 παρ. 3 α.ν. 2039/1939, και πλέον του άρθρου 69 παρ. 2 ν. 4182/2013, σύμφωνα με την οποία είναι υποχρεωτική – επί ποινή απαραδέκτου της συζήτησης¹¹⁶, λαμβανομένου υπόψη αυτού και αυτεπαγγέλτως – η κοινοποίηση των αγωγών στον Υπουργό Οικονομικών, και πλέον στην αρμόδια αρχή. Εφόσον, λοιπόν, καθίσταται εκ προοιμίου εφικτός ο έλεγχος τέτοιας φύσεως δικών, κρίνεται ίσως άσκοπη η περαιτέρω απονομή πρόσθετων διαδικαστικών προνομίων.

6. Αυτοδίκαιη αναστολή εκτελεστότητας: Η προνομιακή ρύθμιση του άρθρου 19 α.ν. 1715/1951 και η αλλαγή που επέφερε το άρθρο 326 παρ. 5 ν. 4072/2012

Παρέκκλιση από τον κανόνα του εκτελεστού των τελεσίδικων δικαστικών αποφάσεων εισάγεται με τη διάταξη του άρθρου 19 α.ν. 1715/1951¹¹⁷, η οποία προσδίδει αυτόματο και άμεσο ανασταλτικό αποτέλεσμα τόσο στην προθεσμία για άσκηση αναίρεσης εκ μέρους του Δημοσίου και ν.π.δ.δ., όσο και στην πραγματική άσκηση αναίρεσης εκ μέρους τους κατά τελεσίδικης δικαστικής απόφασης. Δικαιολογικός λόγος θέσπισης της εν λόγω διάταξης είναι η πιθανή αφερεγγυότητα των αντιδίκων του Δημοσίου σε περίπτωση ανατροπής της καταδικαστικής για το Δημόσιο τελεσίδικης απόφασης, με αποτέλεσμα να

¹¹⁴ ΑΠ 1845/2006, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 105/2013, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 3990/2009, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ.

¹¹⁵ Βλ. άρθρ. 1 α.ν. 2039/1939.

¹¹⁶ ΑΠ 523/2019, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 808/2019, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· ΠολΠΑθ 621/2011, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 128/2012, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ.

¹¹⁷ Η ρύθμιση του άρθρ. 19 α.ν. 1715/1951, που διατηρήθηκε σε ισχύ με το άρθρ. 52 αριθ. 18 ΕισΝΚΠολΔ και συμπληρώθηκε με το άρθρ. 41 παρ. 11 ν. 2065/1992, ορίζει ότι: «1. Η ασκηθείσα υπό του Δημοσίου, του ταμείου εθνικού στόλου, του ταμείου εθνικής αμύνης και του παλαιού εκκλησιαστικού ταμείου αίτηση αναίρεσεως κατά τελεσίδικου δικαστικής απόφασεως, ως και η προς άσκησιν τοιούτης προθεσμία, αναστέλλει την κατά των νομικών τούτων προσώπων εκτέλεσιν της αποφάσεως και καθ' ας έτι περιπτώσεις θα επετρέπετο αύτη. 2. Η εκτέλεση αποφάσεων διοικητικών δικαστηρίων επί διοικητικών διαφορών ουσίας κατά των νομικών αυτών προσώπων, που αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο, αναστέλλεται μέχρις ότου καταστούν αμετάκλητες». Η εν λόγω προνομιακή διάταξη ισχύει μάλιστα και υπέρ των Δήμων, καθώς δυνάμει του άρθρ. 276 παρ. 1 εδ. β' ν. 3463/2006 περί Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων, οι Δήμοι έχουν όλες ανεξαιρέτως τις ατέλειες και τα δικαστικά, διοικητικά και δικονομικά προνόμια που παρέχονται στο Δημόσιο. Βλ. ΜονΠΘεσ 21906/2012, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ.

υπάρχει κίνδυνος το Δημόσιο να μην μπορέσει να αναζητήσει τα υπ' αυτού εκουσίως ή αναγκαστικώς καταβληθέντα¹¹⁸. Από την άλλη πλευρά λαμβάνεται φυσικά ως δεδομένη η φερεγγυότητα του Δημοσίου, που, παρά το χρόνο μετάθεσης του χρόνου εκτέλεσης των σε βάρος του δικαστικών αποφάσεων, θεωρείται ότι έχει αναμφίβολα την οικονομική δυνατότητα να εκπληρώσει τις έναντι των αντιδίκων του οικονομικής φύσεως υποχρεώσεις του.

Διαμετρικά αντίθετη, ωστόσο, ήταν η θέση της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου στα Πρακτικά της 7^{ης} Γενικής Συνεδρίασης της 19.03.2003, που θεώρησε ανίσχυρη τη διάταξη του άρθρου 19 α.ν. 1715/1951¹¹⁹. Η Ολομέλεια επισήμανε αρχικά την αδικαιολόγητη διαφοροποίηση της απαιτούμενης δικονομικής ωριμότητας της απόφασης ανάλογα με το τυχαίο γεγονός της δικαιοδοσίας των πολιτικών ή διοικητικών δικαστηρίων. Ειδικότερα, ενώ για τις καταψηφιστικές αποφάσεις των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, η νεώτερη ρύθμιση του άρθρου 199 παρ. 1 ΚΔΔ, καταργώντας την παρ. 2 του άρθρου 19 α.ν. 1715/1951¹²⁰, όρισε ότι εκτελεστό τίτλο αποτελούν οι τελεσίδικες αποφάσεις, αντίθετα, για τις αποφάσεις των πολιτικών δικαστηρίων εξακολουθεί να εφαρμόζεται η ρύθμιση του άρθρου 19 α.ν. 1715/1951 που καθιερώνει το εκτελεστό μόνο των αμετάκλητων δικαστικών αποφάσεων¹²¹. Όπως επισήμανε χαρακτηριστικά η Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου, η διαφοροποίηση αυτή δεν στηρίζεται σε συγκεκριμένα κριτήρια, με αποτέλεσμα να παραβιάζεται μέσω των αντιφατικών αυτών ρυθμίσεων η αρχή της ισότητας του νόμου έναντι των πολιτών, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 παρ. 1 του Συντ. Στη συνέχεια, η

¹¹⁸ Βλ. σχετ. *Κλαμαρή*, Σκέψεις ως προς την έννοια της συμμορφώσεως του Δημοσίου προς τις δικαστικές αποφάσεις και της εκτελέσεως κατά του Δημοσίου με βάση το Σύνταγμα του 1974 μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος το έτος 2011, στο ΝΟΜΟΣ, επιστημονική επετηρίδα, Αφιέρωμα στην Πελαγία Γέσιου-Φαλτσή, 2007, σ. 506-507.

¹¹⁹ Βλ. αναλυτικά *Κούρτη*, Τα χαρακτηριστικά και η εκτελεστότητα των αποφάσεων του Ελεγκτικού Συνεδρίου, Δ 2003.1104-1105.

¹²⁰ Υπέρ της γνώμης ότι η ρύθμιση του άρθρ. 199 παρ. 1 ΚΔΔ υπερισχύει ως νεώτερη βλ. από τη θεωρία *Λεκέα*, ΔΦορΝ 2000.1032 επ.: *Γρύλλη*, σχόλ., ΝοΒ 2007.1842 (1843) από τη νομολογία ΜονΠΑθ 3364/2007, ΝοΒ 2007.1839 (1842), με σχόλ. *Γρύλλη*: ΜΠρΑθ 7373/2010, ΕφΑΔ 2011.1199.

¹²¹ Για τις υποστηριζόμενες απόψεις αναφορικά με τη σχέση μεταξύ των ως άνω διατάξεων, άρθρ. 19 α.ν. 1715/1951, όπως ισχύει μετά το ν. 2065/1992 (άρθρ. 42 παρ. 11) και άρθρ. 199 παρ. 1 ΚΔΔ, και ειδικότερα αναφορικά με το ερώτημα ποια εκ των δύο υπερισχύει, βλ. ενδεικτικά *Νίκα*, Δίκαιο Αναγκαστικής Εκτελέσεως Ι, 2017, § 5 αριθ. 41 υποσημ. 133, σύμφωνα με τον οποίο η ρύθμιση του άρθρ. 19 α.ν. 1715/1951 δεν καταργήθηκε από το άρθρ. 199 ΚΔΔ, όσον αφορά τουλάχιστον τις αποφάσεις των πολιτικών δικαστηρίων· πρβλ. *Σταματόπουλο*, (ανωτ. σημ. 26), σ. 137-139· *τον ίδιο*, ΕΠολΔ 2008.81-83, σύμφωνα με τον οποίο η ρύθμιση του άρθρ. 19 α.ν. 1715/1951 δεν θα πρέπει να εξακολουθεί να εφαρμόζεται ούτε για τις αποφάσεις που εκδίδονται από τα πολιτικά δικαστήρια, ενόψει της σαφούς βούλησης του νεότερου διοικητικού δικονομικού νομοθέτη να καταργήσει την παρ. 2 του εν λόγω άρθρου με το ν. 2717/1999, απορρίπτοντας το τυχαίο γεγονός της δικαιοδοσίας των πολιτικών ή διοικητικών δικαστηρίων· αντίθ. *Κλαμαρής*, Εκτελεστοί τίτλοι κατά του ελληνικού Δημοσίου. Προβλήματα και θέσεις, στον Τόμ. της ΕΕΔ: Το Δημόσιο και η πολιτική δίκη, 2006, σ. 75, σύμφωνα με τη γνώμη του οποίου η διάταξη του άρθρ. 19 α.ν. 1715/1951 υπερισχύει ως ειδική εκείνης του άρθρ. 199 ΚΔΔ. Βλ. και από τη νομολογία ΔΕφΑθ 3/2000, ΑρχΝ 2001.284 (285), με σχόλ. *Ν.Α.Μ.*: ΜονΠΒερ 598/2009, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· ΕιρΕπιν 15/2010, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ.

Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου τόνισε ότι η διάταξη του άρθρου 19 α.ν. 1715/1951, επιτρέποντας να παραμένει αναποτελεσματική προς βλάβη του αντιδίκου του Δημοσίου μια τελεσίδικη και δεσμευτική δικαστική απόφαση, αντίκειται στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντ. και στο άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Η σημαντική καθυστέρηση που προκαλείται στη δικαστική προστασία του τελεσίδικα νικήσαντος διαδίκου, λόγω της αναστολής της εκτελεστότητας μέχρι να παρέλθει άπρακτη η προθεσμία προς άσκηση αναίρεσης ή να απορριφθεί η τυχόν ασκηθείσα αναίρεση, αντιβαίνει στην αρχή της αποτελεσματικότητας της δικαστικής προστασίας, στην οποία περιλαμβάνεται και το δικαίωμα αναγκαστικής εκτέλεσης¹²².

Τέλος, η ευνοϊκή αυτή ρύθμιση που καθιερώνει το εκτελεστό εις βάρος του Δημοσίου μόνο των αμετάκλητων δικαστικών αποφάσεων, τη στιγμή που το ίδιο από την άλλη πλευρά έχει τη δυνατότητα εκτέλεσης των υπέρ αυτού εκδοθεισών τελεσίδικων καταψηφιστικών αποφάσεων, δεν είναι συμβατή ούτε με την αρχή της δικονομικής ισότητας των διαδίκων. Σύμφωνα με την Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου πρόκειται για μια αδικαιολόγητη προνομιακή μεταχείριση του Δημοσίου που δεν εδράζεται σε λόγους δημοσίου συμφέροντος. Η προβαλλόμενη ανάγκη μη επιβάρυνσης του κρατικού προϋπολογισμού και κατ' επέκταση το ταμειακό συμφέρον του Δημοσίου δεν μπορούν ασφαλώς να δικαιολογήσουν επαρκώς οποιαδήποτε κάμψη της δικονομικής ισότητας¹²³. Η μειονεκτική θέση του νικήσαντος αντιδίκου του Δημοσίου επιδεινώνεται μάλιστα αν λάβει κανείς υπόψη την πολυετή αναμονή του – και κατ' αποτέλεσμα την υπερβολική καθυστέρηση στην ικανοποίηση των αξιώσεών του – λόγω της γνωστής κατά τους κανόνες της κοινής πείρας βραδύτητας στην έκδοση των αποφάσεων των ανωτάτων δικαστηρίων. Επιπρόσθετα, ούτε και η ενδεχόμενη αφερεγγυότητα των δανειστών του Δημοσίου συνιστά επαρκή δικαιολογία, καθώς, όπως υπογράμμισε χαρακτηριστικά η Ολομέλεια, σε περίπτωση αναίρεσης της τελεσίδικης σε βάρος του Δημοσίου απόφασης, αυτό διαθέτει τα από τον ΚΕΔΕ αναγκαστικά μέτρα για την επιστροφή της χρηματικής παροχής που έχει καταβάλει. Σύμφωνα με το σκεπτικό της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου ήταν και η θέση του Εφετείου Αθηνών¹²⁴ που έκρινε ότι η διάταξη του άρθρου 19 α.ν. 1715/1951 θεσπίζει μια αυθαίρετη και άνιση σε βάρος των ιδιωτών προνομιακή μεταχείριση του Δημοσίου που αντιβαίνει στα άρθρα 4 παρ. 1 και 20 παρ. 1 του Συντ., καθώς και στο άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ.

¹²² ΟΛΑΠ 21/2001, ΕλλΔνη 2002.93 επ.

¹²³ ΕΔΔΑ 22.05.2008, (ανωτ. σημ. 40), (παρ. 30)· ΕΔΔΑ 25.11.2010, (ανωτ. σημ. 40), (παρ. 51).

¹²⁴ ΕφΑθ 4486/2006, ΝοΒ 2007.1598 επ.· 1837/2007, ΝοΒ 2007.1143· 2836/2012, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· ΠοΛΠΙΑθ 3300/2011, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· ΕιρΑθ 6436/2012 Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ. Βλ. όμως ΜονΠΙΑθ 9184/2006, Δ 2007.336 (337), με παρατ. Μπέη· ΜονΠΘεσ 21906/2012, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ.

Το ζήτημα του αμετακλήτου απασχόλησε, όμως, και τη θεωρία, μερίδα της οποίας τάχθηκε υπέρ της αντισυνταγματικότητας της προνομιακής υπέρ του Δημοσίου ρύθμισης, καθώς και της αντίθεσής της στη διάταξη του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Όπως υποστηρίχθηκε¹²⁵, η καθυστέρηση εκτέλεσης μέχρι το αμετάκλητο, σε συνδυασμό με τη βραδύτητα στην έκδοση των αποφάσεων των ανώτατων δικαστηρίων, όχι μόνο καθιστά εκ των προτέρων ανεπίκαιρη και αναποτελεσματική τη δικαστική προστασία του αντιδίκου του Δημοσίου, αλλά έχει οδηγήσει και σε σωρεία καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ¹²⁶ σε βάρος της χώρας μας για υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης. Επιπρόσθετα, όπως επισημάνθηκε¹²⁷, η διάταξη του άρθρου 19 α.ν. 1715/1951 αντίκειται και στη συνταγματικώς κατοχυρωμένη αρχή της ισότητας, ειδική εκδήλωση της οποίας συνιστά η διαδικαστική ισότητα (άρθρο 110 παρ. 1 ΚΠολΔ)· η δικονομική απόκλιση υπέρ του Δημοσίου δεν δικαιολογείται επαρκώς, καθώς ο επικαλούμενος κίνδυνος ανατροπής της τελεσίδικης σε βάρος του Δημοσίου απόφασης ενυπάρχει σε κάθε τελεσίδικη απόφαση.

Ωστόσο, διατυπώθηκε και η αντίθετη άποψη¹²⁸ σύμφωνα με την οποία δεν γεννάται πρόβλημα συνταγματικότητας για τα διαδικαστικά προνόμια που δεν επηρεάζουν την έκβαση της δίκης υπέρ του Δημοσίου, παρά μόνο διαφοροποιούν το βαθμό δικαιοδοτικής ωριμότητας των αποφάσεων που μπορούν να εκτελούνται κατά του Δημοσίου. Προνόμια, όπως αυτά της διάταξης του άρθρου 19 α.ν. 1715/1951, που απλώς κατοχυρώνουν έναν περαιτέρω έλεγχο ορθότητας των τελεσίδικων δικαστικών αποφάσεων είναι απολύτως θεμιτά και σύμφωνα και με την υποχρέωση για προστασία της κρατικής περιουσίας, ενόψει και της πιθανής αφερέγγυότητας των αντιδίκων του Δημοσίου.

Με τη νομοθετική παρέμβαση του άρθρου 326 παρ. 5 ν. 4072/2012 επιδιώχθηκε πράγματι ένας συγκερασμός των επιμέρους απόψεων, καθώς από τη μια μεριά επιτράπηκε η εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων που υπόκεινται σε ένδικα μέσα (και άρα δεν έχουν καταστεί αμετάκλητες), από την άλλη, όμως, ενόψει του κινδύνου του Δημοσίου από αφερέγγυους δανειστές, εξαρτήθηκε η εκτέλεση αυτών από την εκ μέρους του ιδιώτη

¹²⁵ Χρυσόγονος, Η αναγκαστική εκτέλεση κατά του Δημοσίου ή άλλου ν.π.δ.δ. υπό την ισχύ του άρθρου 94 παρ. 4 του Συντάγματος, ΝοΒ 2003.16-17· ο ίδιος, Η νομοθετική ρύθμιση της αναγκαστικής εκτέλεσης κατά του Δημοσίου με τον ν. 3068/2002, Δ2004.17· Σταμάτης, Αναγκαστική εκτέλεση αποφάσεως κατά του Δημοσίου, ΟΤΑ και ν.π.δ.δ., ΝοΒ 2003.3.

¹²⁶ ΕΔΔΑ 12.3.1997 (Πασχαλίδης κ.λπ.), ΝοΒ 1997.1076· ΕΔΔΑ 22.10.1997 (Παπαγεωργίου), ΕΕΕυρΔ 1998.914· ΕΔΔΑ 26.2.1998 (Παφίτης κ.λπ.), ΕΕΕυρΔ 1999.433 επ· ΕΔΔΑ 26.10.1999 (Βαρυπάτη), ΕΕΕυρΔ 2000.963 επ. κ.ά. Πρβλ. Σαρμά, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής. Αναλυτική μελέτη των μεγάλων θεμάτων, 1998, σ. 228 επ.

¹²⁷ Νίκας, (ανωτ. σημ. 121), § 5 αριθ. 41· Πανταζόπουλος Στ., Από το άρθρο 8 ν. 2097/1952 στο ν. 3068/2002 και στο άρθρο 20 ν. 3301/2004. Μια υποχώρηση από την προστασία του δικαιώματος αναγκαστικής εκτέλεσης κατά του Δημοσίου, ΝοΒ 2007.838· πρόσθ. και Βεζυρτζή, (ανωτ. σημ. 2), σ. 221 επ.

¹²⁸ Κλαμαρής, (ανωτ. σημ. 121), σ. 91-92.

υποχρεωτική προσκόμιση εγγυητικής επιστολής. Ενώ, λοιπόν, εκ πρώτης όψης η ρύθμιση αυτή φαίνεται να υιοθετεί την κρατούσα στη νομολογία και θεωρία άποψη περί ανίσχυρου των διατάξεων που επιβάλλουν το αμετάκλητο, εν τέλει στην πράξη καταλήγει να παρεμποδίζει εξίσου την σε βάρος του Δημοσίου εκτέλεση των τελεσίδικων δικαστικών αποφάσεων, ιδίως στις περιπτώσεις όπου ο αντίδικος του Δημοσίου δεν είναι σε θέση να ανταποκριθεί στην πρόσθετη δαπάνη¹²⁹. Δέον πάντως να υπογραμμίσει κανείς ότι με την υπ' αριθ. 20/2016 απόφαση¹³⁰ του το Ακυρωτικό πήρε θέση, υπογραμμίζοντας ότι «*Το άρθρο 19 του α.ν. 1715/1951 [...] δεν καταργείται από το άρθρο 1 του ν. 3068/2002 ούτε με άλλη διάταξη του νόμου αυτού*».

3^η ΕΝΟΤΗΤΑ:

Μέτρα Αποκατάστασης Συνθηκών Ισονομίας

1. Αποκατάσταση των συνθηκών ισονομίας σε εθνικό επίπεδο

Όπως αναλύθηκε εκτενέστερα παραπάνω, οι αποκλίνουσες ρυθμίσεις από την αρχή της ισότητας θα πρέπει για να είναι δικαιολογημένες να βασίζονται σε αντικειμενικά κριτήρια και να είναι αποτέλεσμα τελολογικών σταθμίσεων, ενώ η αρχή της αναλογικότητας προσδιορίζει κάθε φορά το ανεκτό μέτρο των εκάστοτε περιορισμών της αρχής της δικονομικής ισότητας. Μέσα από το διάχυτο και παρεμπύπτοντα έλεγχο τόσο της συνταγματικότητας¹³¹, όσο και της συμβατικότητας¹³² των νόμων, τα ελληνικά δικαστήρια

¹²⁹ Γέσιου-Φαλτσή, Το Δημόσιο ως παθητικό υποκείμενο αναγκαστικής εκτέλεσεως (Με αφορμή τις ΑΠ 1264-1265/2011 και το νέο άρθρο 326 παρ. 5 ν. 4072/2012, ΝοΒ 2013.342, η οποία επισημαίνει ότι «το ερώτημα που πρέπει [...] να αντιμετωπισθεί από τη θεωρία και τη νομολογία, [...], είναι μήπως η εξάρτηση της αναγκαστικής εκτέλεσης των τελεσίδικων ιδίως δικαστικών αποφάσεων κατά του δημοσίου θέτει θέμα αντισυνταγματικότητας, ή εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας, όταν ο δικαιούχος δεν θα είναι σε θέση να ανταποκριθεί στην προϋπόθεση αυτή»: πρόσθ. και Βεζυρτζή, (ανωτ. σημ. 2), σ. 224-225.

¹³⁰ Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· πρβλ. πάντως και ΑΠ 110/2020 (Συμβ), Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ: το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο ισχυρισμός του αιτούντος ότι κατά το άρθ. 19 του ν. 1715/1951 δεν επιτρέπεται η εκτέλεση τελεσίδικων αποφάσεων εφόσον έχει ασκηθεί αναίρεση, από το Δημόσιο και από τους Δήμους, Κοινότητες κλπ καθώς και από Δημοτικές επιχειρήσεις ύδρευσης - αποχέτευσης, μέχρι να καταστεί αμετάκλητη η εκτελεστέα απόφαση, είναι άνευ εννόμου επιρροής και χωρίς αντικείμενο πλέον, εφόσον έχει αρχίσει η αναγκαστική εκτέλεση και συνεπώς η κρινόμενη αίτηση πρωτίστως πρέπει να απορριφθεί ως απαράδεκτη.

¹³¹ Για τα χαρακτηριστικά του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων βλ. ενδεικτικά Βεγλερή, Τα όρια του ελέγχου της συνταγματικότητας, ΤοΣ 1981.444· Σκουρή/Βενιζέλο, Ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, 1985, §4 αριθ. 65-68· Δαγτόγλου, (ανωτ. σημ. 19), αριθ. 107 επ. Για την επίδραση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων βλ. Γιαννακόπουλο, Η επίδραση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, 2013, passim, ιδίως σ. 314 επ.

¹³² Για τα χαρακτηριστικά του ελέγχου της συμβατικότητας των νόμων βλ. αναλυτικά Χρυσόγονο, Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην εθνική έννομη τάξη, 2001, σ. 225 επ. Όπως επισημαίνεται στη θεωρία (Χρυσόγονος, ό.π., σ. 270 επ.) η αναφορά στην ΕΣΔΑ γίνεται συχνά από τη νομολογία μας εκ περισσού, καθώς ο έλεγχος της συμβατικότητας μιας

καλούνται, λοιπόν, και αυτεπαγγέλτως να εντοπίσουν τις ρυθμίσεις που παραβιάζουν την αρχή της ισότητας των όπλων, ακολουθώντας τις ερμηνευτικές παραμέτρους που κατά το νομοθέτη μπορούν να δικαιολογούν την ανισότητα¹³³. Επομένως, ο δικαστής, χωρίς να ελέγχει την ίδια τη νομοθετική πρωτοβουλία, τη σκοπιμότητά της, τον τρόπο που οργανώνεται και την αποτελεσματικότητά της, καλείται στην ουσία πάνω στο δρόμο που χαράσσει ο ίδιος ο νομοθέτης να ελέγξει τη συνδρομή του γενικότερου κοινωνικού ή δημοσίου συμφέροντος και να καταδικάσει την αδικαιολόγητα άνιση μεταχείριση ή την αυθαίρετη εξομοίωση¹³⁴.

Μετά τον εντοπισμό της τυχόν παραβίασης, ο ορθός δρόμος για την αποκατάσταση της ισότητας των διαδίκων είναι αναμφισβήτητα ο πλήρης νομοθετικός παραγκωνισμός των αδικαιολόγητα προνομιακών ρυθμίσεων. Πράγματι, μπορεί η εκτελεστική εξουσία να έχει ευρεία διακριτική εξουσία να εφαρμόσει απρόσκοπτα την οικονομική και κοινωνική της πολιτική, αρκεί, όμως, να μην υπερβαίνει κάποια ακραία όρια που θέτει το Σύνταγμα¹³⁵. Η έννοια της ισότητας, ως κανόνας δικαίου που περιορίζει και το νομοθέτη, οφείλει να γίνεται σεβαστή από αυτόν στο πλαίσιο ενάσκησης της εξουσίας του, όπως σεβαστές οφείλουν να γίνονται από την Πολιτεία και οι δικαστικές αποφάσεις που εντοπίζουν παραβιάσεις της αρχής της ισότητας, έστω και αν η εκτέλεσή τους συνεπάγεται πολιτικό κόστος. Δυστυχώς, όμως, όπως υπογραμμίζει ο αείμνηστος Στέφανος Μαθίας «στη χώρα μας η πολιτική ηγεσία εμφορείται σε ορισμένες εκδηλώσεις της, από την αντίληψη ότι αυτή εκφράζει τη νομιμότητα και ότι ο τελευταίος λόγος της ανήκει, και όπου η δικαστική κρίση δεν της είναι αρεστή, όχι μόνο την ψέγει δημοσίως, αλλά και καμιά φορά την ονειδίζει. Ή την αγνοεί»¹³⁶!

ήδη ελεγχόμενης ως αντισυνταγματικής – και άρα ανεφάρμοστης βάσει του άρθρου 93 παρ. 4 του Συντ. – διάταξης δεν επιφέρει καμία πρακτική συνέπεια. Εξακολουθεί, λοιπόν, να παραμένει επίκαιρη η προερχόμενη από δικαστή διαπίστωση ότι στην Ελλάδα η Σύμβαση «ζει υπό τη σκιά του Συντάγματος» (*Briolas, L' application de la Convention Européenne des Droits de l' Homme dans l' ordre juridique des États contractants: Théorie et pratique helléniques*, σε: *Iliopoulos-Strangas* (επιμ.), *Grundrechtsschutz im europäischen Raum*, Baden-Baden, 1993, σ. 112). Πράγματι, η σε μεγάλο βαθμό θεματική αλληλοεπικάλυψη Συντάγματος και ΕΣΔΑ και η ανάλογα αυξημένη πιθανότητα ερμηνευτικών τριβών μεταξύ τους καθιστούν επιβεβλημένη μια ερμηνευτική όσμωσή τους και μια αμοιβαία νοηματοδότησή τους, ώστε μέσω της σύμφωνης με τη Σύμβαση ερμηνείας των συνταγματικών διατάξεων, να παρέχεται η μέγιστη δυνατή προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (*Χρυσόγονος, ό.π., σ. 192 επ.· Μανιτάκης, Η διαπλοκή του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας με τον έλεγχο της συμβατικότητας των νόμων ενόψει της ΕΣΔΑ στο παράδειγμα των ενοχικών απαιτήσεων*, ΝοΒ 2008.2558-2559).

¹³³ Μποτόπουλος, Ονομοθέτης και η αρχή της ισότητας, ΚριτΕ 1994.277.

¹³⁴ Βενιζέλος, (ανωτ. σημ. 23), σ. 159· Μποτόπουλος, (προηγ. σημ.), ΚριτΕ 1994.277.

¹³⁵ Μάνεσης, (ανωτ. σημ. 23), σ. 322.

¹³⁶ Μαθίας, Η ευθύνη του δικαστή για την πραγμάτωση του κράτους Δικαίου, στο Τα Προνόμια του Δημοσίου στο Κράτος δικαίου, Τεύχος της κινήσεως των πολιτών για μια ανοικτή κοινωνία, 2003, σ. 61-62.

Ενόψει, λοιπόν, του νοσηρού, και δυστυχώς συχνού στην πράξη, φαινομένου της μη συμμόρφωσης του νομοθέτη με τις εγχώριες, αλλά και τις υπερεθνικές δικαστικές αποφάσεις, ανακύπτει το ακόλουθο ερώτημα: μήπως μοναδική λύση στην πανθομολογούμενη αυθαιρεσία του νομοθέτη είναι η αναγνώριση της δυνατότητας εκ μέρους των δικαστών να προβαίνουν οι ίδιοι σε αποκατάσταση της ισότητας μέσω της πλήρωσης του κενού¹³⁷ της νομοθετικής ρύθμισης με αναλογία νόμου, επεκτείνοντας έτσι για λόγους ισότητας τις προνομιακές ρυθμίσεις; Η μήπως θα πρέπει σε περίπτωση εντοπισμού μιας αξιολογικής αντινομίας κατά τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, ο δικαστής να προκρίνει απλά τον παραμερισμό ως ανεφάρμοστου του αντισυνταγματικού ή/και αντισυμβατικού κανόνα δικαίου, οπότε και θα κληθούν σε εφαρμογή οι γενικές ρυθμίσεις;

Το ζήτημα κρίνεται, πράγματι, ιδιαίτερος δυσχερές, διχάζοντας τη νομολογία των δύο ανώτατων δικαστηρίων της χώρας μας¹³⁸. Ο Άρειος Πάγος φαίνεται να επιδοκιμάζει την ενεργό παρέμβαση του δικαστή προς αποκατάσταση της ισότητας, ακόμη και αν πρόκειται για ειδική ρύθμιση που αφορά ορισμένη κατηγορία προσώπων¹³⁹, ενώ αντίθετα το Συμβούλιο της Επικρατείας είναι πιο διστακτικό και επικριτικό¹⁴⁰, ερειδόμενο ότι τυχόν επέκταση συνιστά συνταγματικά ανεπίτρεπτη παρέμβαση του δικαστή στο έργο της νομοθετικής εξουσίας¹⁴¹, που αντίκειται, όπως επισημαίνεται χαρακτηριστικά στη θεωρία¹⁴², όχι μόνο στην αρχή της διάκρισης των λειτουργιών (άρθρο 26 Συντ.), αλλά σε σειρά ολόκληρη δημοσιονομικών διατάξεων (άρθρα 73 παρ. 2 και 3, 75 παρ. 1 και 3, 79 παρ. 2, 80 παρ. 1 Συντ.). Κρίσιμο, πάντως, για την ανάλυσή μας είναι να γίνει αναφορά και στο γεγονός ότι το Δικαστήριο του Στρασβούργου φαίνεται να προκρίνει ως μέθοδο αποκατάστασης της ισονομίας στην πολιτική δίκη την επέκταση της ευνοϊκής ρύθμισης. Ειδικότερα, επισημαίνοντας στην υπόθεση *Πλατάκου* ότι «αν η προσφεύγουσα είχε μπορέσει να επωφεληθεί και η ίδια»¹⁴³ από την ευνοϊκή διάταξη δεν θα υπήρχε προσβολή της αρχής της

¹³⁷ Για το ζήτημα της πλήρωσης των κενών του δικαίου με αναλογία νόμου βλ. ενδεικτικά, *Δωρή*, ΝοΒ 1985.130· *Τσάτσο*, Το πρόβλημα της ερμηνείας του δικαίου, β' έκδοση 1988, σ. 155 επ., 174 επ. και 201 επ.· *Αραβαντινό*, Στοχαστικά Μεθοδολογίας του δικαίου, Τόμ. Α', 1994, σ. 21 επ., 78 επ.

¹³⁸ Για το ζήτημα της επεκτατικής εφαρμογής ευνοϊκής ρύθμισης βλ. αναλυτικά *Λαγτόγλου*, (ανωτ. σημ. 19), αριθ. 127· *Χρυσόγονο*, (ανωτ. σημ. 23), σ. 124-127· *Γιαννακόπουλο*, (ανωτ. σημ. 131), σ. 320 επ.· *Manolkidis*, Granting Benefits through Constitutional Adjudication: The extension of the most favourable norm in Greece and Italy, δ.δ. 1999 passim, ιδίως 123 επ.

¹³⁹ Βλ. ενδεικτικά ΟΛΑΠ 14/1995, ΝοΒ 1996.408· 12/2002, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ· 9/2004, ΕλλΔνη 2004.710· 46/2005, ΕλλΔνη 2006.76· ΑΠ 1701/2014, ΕΠολΔ 2014.734, με παρατ. *Κατηφόρη*.

¹⁴⁰ Έτσι, ενδεικτικά ΟΛΣΤΕ 3327/2000, Αρμ 2000.1709· πρβλ. ΟΛΣΤΕ 2808/2002, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ, στην οποία έγινε δεκτό κατά πλειοψηφία ότι η ευνοϊκή ρύθμιση υπέρ του Δημοσίου που προέβλεπε αναστολή της προθεσμίας άσκησης ενδίκων μέσων καθ' όλη τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών, θα έπρεπε να ισχύσει και υπέρ των ιδιωτών.

¹⁴¹ *Σβώλος/Βλάχος*, Το Σύνταγμα της Ελλάδος, Α' 1954, σ. 200· *Μάνεσης*, (ανωτ. σημ. 23), σ. 331, 334.

¹⁴² *Σκουρή/Βενιζέλος*, (ανωτ. σημ. 131), σ. 124-129.

¹⁴³ ΕΔΔΑ 11.01.2001 (*Πλατάκου*), ΝοΒ 2002.765 επ., (παρ. 48).

ισότητας των όπλων, έμμεσα είναι σαν να αναγνωρίζει την επέκταση ως θεμιτή επιλογή εκ μέρους του εθνικού δικαστή.

Είναι πράγματι, αλήθεια, ότι στην πράξη μια ειδική και εξαιρετική ρύθμιση δεν θα προσβληθεί από αυτούς τους οποίους ευνοεί, αλλά από όσους αδικαιολόγητα εξαιρεί. Αν αρνηθούμε, λοιπόν, την επεκτατική εφαρμογή της εμφανίζεται το παράδοξο αποτέλεσμα ο δικαστής, ελέγχοντας στο πλαίσιο του διάχτου, παρεμπόδιοντος και συγκεκριμένου χαρακτήρα της συνταγματικότητας των νόμων την κρίσιμη διάταξη, να εντοπίζει την παραβίαση, αλλά παρόλα αυτά να αναγκάζεται να απορρίψει το αίτημα της επέκτασης λόγω έλλειψης αρμοδιότητας, «υποθάλποντας» κατά μία άποψη¹⁴⁴ στην πράξη την ανισότητα, τις «μικρονομοθετικές» πολιτικές και την αρνησιδικία. Η θέση του δικαστή είναι πράγματι δυσάρεστη και, σύμφωνα με μία άποψη, οδηγεί και σε δικαϊκή οπισθοδρόμηση¹⁴⁵. Ωστόσο, δεν πρέπει να παρορά κανείς ότι ο δικαστής δεν είναι ο πυροσβέστης των κοινωνικών αντιθέσεων, ούτε ρόλος του είναι να απονέμει κοινωνική δικαιοσύνη. Αντίθετα, ο δικαστής είναι ο εφαρμοστής του δικαίου και φρουρός του Συντάγματος, αντλώντας τη νομιμότητα και τη νομιμοποίησή του αποκλειστικά και μόνο από τις σχετικές συνταγματικές διατάξεις και τις σύμφωνες με αυτό νομοθετικές ρυθμίσεις, που οργανώνουν και εξειδικεύουν την εν λόγω αρμοδιότητά του¹⁴⁶.

Πράγματι, ουδόλως μπορεί να αμφισβητηθεί ότι δεν ανήκει στη δικαστική, αλλά στη νομοθετική εξουσία, η αρμοδιότητα να αποκαθιστά ανισότητες¹⁴⁷. Η μεθόδευση της δικαστικής επανόρθωσης της νομοθετικής αδικίας δεν δύναται να έχει θέση σ' ένα κράτος δικαίου, καθώς συνιστά αντιποίηση έργου της νομοθετικής εξουσίας και δεν συμβιβάζεται ούτε με τη δημοκρατική αρχή, ούτε με την αρχή της διάκρισης των εξουσιών¹⁴⁸. Ταυτόχρονα,

¹⁴⁴ Λίποβατς, ΝοΒ 1980.452· Χρυσόγονος, (ανωτ. σημ. 23), σ. 126· Μαθιουδάκης, ΔιΔικ 2003.859.

¹⁴⁵ Έτσι, Λίποβατς, ΝοΒ 1980.452, ο οποίος επισημαίνει ότι «ασφάλεια δικαίου χωρίς κοινωνική δικαιοσύνη είναι τυραννική και προκαλεί εξέγερση».

¹⁴⁶ Παπακωνσταντίνου, ΤοΣ 1998.554.

¹⁴⁷ Βλ. ειδικότερη γνώμη που διατυπώθηκε στη σκέψη 6 της απόφασης ΑΕΔ 1/2012. Ως προς τις περιπτώσεις που κατ' εξαίρεση μπορεί να γίνει αποδεκτή ή να κριθεί θεμιτή η επεκτατική ισότητα βλ. Σκουρή/Βενιζέλο, (ανωτ. σημ. 131), §8 αρ. 226 και 227· Κατρούγκαλο, Δ 1997.948-949. Αξίζει, πάντως, να επισημανθεί ότι το ζήτημα της επεκτατικής εφαρμογής της αρχής της ισότητας επιχειρήθηκε να αντιμετωπιστεί κατά την τελευταία αναθεώρηση του Συντάγματος, προς την κατεύθυνση της ματαίωσης κάθε δυνατότητας επέμβασης του νομοθέτη προς αποκατάσταση της ισότητας (βλ. Παραρά, ΔτΑ 2001.558 επ.), πρόταση, όμως, που τελικά καταψηφίστηκε στην Ολομέλεια της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής. Στη θεωρία (Χρυσόγονος, (ανωτ. σημ. 23), σ. 127), έχει πάντως υποστηριχθεί, ότι η εν λόγω επιλογή του αναθεωρητικού νομοθέτη μπορεί να ερμηνευθεί εξ αντιδιαστολής ως πλάγια εκ μέρους του παραδοχή του θεμιτού της επέκτασης από τον δικαστή της ευνοϊκής διάταξης σε όσους αδικαιολόγητα παραλείφθηκαν.

¹⁴⁸ Μάνεσης, (ανωτ. σημ. 23), σ. 316 επ.· Σκουρής, Η δικαστική επανόρθωση της νομοθετικής αδικίας – κριτικές παρατηρήσεις με αφορμή την απόφαση 53/1983 της Ολομέλειας του ΑΠ, Σύμμεικτα Φαίδωνος Βεγλερή, Τόμ. Ι, 1988, σ. 291· ο ίδιος, Η συνταγματική αρχή της ισότητας, η τήρησή της από τον νομοθέτη και ο έλεγχός της από τον δικαστή, Νομικές Μελέτες 3, 1982, σ. 191-194· Δαγτόγλου, (ανωτ. σημ. 19), αριθ. 127· Παπακωνσταντίνου, Η επεκτατική εφαρμογή ευνοϊκών διατάξεων νόμου με

η τυχόν απόπειρα αποκατάστασης της ισότητας μέσω της επέκτασης της αδικαιολόγητα προνομιακής ρύθμισης αντιστρατεύεται τη λογική και τη λειτουργία του μηχανισμού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, καθώς μετατρέπει τον εξαιρετικό κανόνα δικαίου σε βασικό και τον βασικό σε εξαιρετικό¹⁴⁹. Όπως σημειώνει μάλιστα χαρακτηριστικά ο αείμνηστος Αριστόβουλος Μάνεσης¹⁵⁰, «η επέκτασις της εξαιρετικής ευμενούς ρυθμίσεως συγκεκριμένης τινός περιπτώσεως επί άλλων, ομοίων, έστω, περιπτώσεων, τας οποίας ο νομοθέτης διά γενικού κανόνα ρυθμίζει σχετικώς δυσμενέστερον –ή άλλως, παρέλειψε να ρυθμίσει ευμενώς– δεν αποτελεί έργο του εφαρμοστού του νόμου. Οι εξαιρετικοί κανόνες δικαίου είναι στενώς ερμηνευτέοι, πολλώ δε μάλλον δεν είναι δυνατόν να χωρήσει αναλογική αυτών εφαρμογή. Εάν ο δικαστής επεχίρει τοιούτο, θα εξήρχετο προδήλως των ορίων της δικαιοδοτικής του αρμοδιότητας και θα αντιποιείτο έργα νομοθέτου».

Συμπερασματικά, ορθό είναι η επανόρθωση της νομοθετικής αδικίας να επαφίεται αποκλειστικά στις επιλογές του δημοκρατικά νομιμοποιούμενου νομοθέτη, ενώ, όπως παρατηρεί με παραστατικό τρόπο ο αείμνηστος Φαίδων Βεγλερής, η τυχόν αποδοχή της υποκατάστασής του από τον τεχνοκρατικά νομιμοποιούμενο δικαστή «διασκευάζει ένα δόγμα απεριόριστης δικαστικής παντοδυναμίας που κανένα πολίτευμα δεν δέχθηκε, καμία ξένη νομολογία δεν αποτόλμησε, και καμία επιστήμη δεν δίδαξε»¹⁵¹.

2. Αντί επιλόγου

Το δίκαιο αποτυπώνει αναμφισβήτητα το βαθμό εξέλιξης μιας έννομης τάξης και συνιστά τον καθρέφτη του πολιτισμού ενός λαού. Ο νομοθέτης φαίνεται να έχει χάσει κάθε πίστη στην ιδέα της δικαιοσύνης, αρνούμενος να προβεί σε κάθαρση της νομοθεσίας από κατάλοιπα του παρελθόντος· κατάλοιπα που ουδόλως προάγουν, αλλά αντιθέτως απολήγουν να μάχονται το γενικότερο συμφέρον, καθώς αναιρούν τη σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ Κράτους και πολιτών, προσβάλλουν το ευρωπαϊκό, αλλά και το εθνικό, κεκτημένο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και αναμφίβολα υποτιμούν το δικαϊκό μας πολιτισμό. Η βαθιά οικονομική κρίση της τελευταίας δεκαετίας πρόσφερε από το πουθενά ένα δικαιολογικό λόγο στην μακρόχρονη κρατική ανομία, με τον νομοθέτη να επισπεύδει να θεμελιώσει τις επιλογές του, όχι πλέον στο ταμειακό συμφέρον του Δημοσίου, αλλά στη διατήρηση της δημοσιονομικής ισορροπίας της χώρας. Αυτή η νέα αντίληψη για το δημόσιο

βάση την αρχή της ισότητας, ΤοΣ 1998.545 επ. (ιδίως 551-556)· Ρήγας, (ανωτ. σημ. 26), ΕλλΔνη 2003.317.

¹⁴⁹ Παπακωνσταντίνου, (προηγ. σημ.), ΤοΣ 1998.551· Νίκας, (ανωτ. σημ. 18), Αρμ 2004.336.

¹⁵⁰ Μάνεσης, (ανωτ. σημ. 23), σ. 330-331.

¹⁵¹ ΤοΣ 1978.202 επ. (206).

συμφέρον γεννήθηκε μάλιστα τη στιγμή που τα προνόμια, υπό την επιρροή και της νομολογίας του ΕΔΔΑ, είχαν αρχίσει να τίθενται από τα δικαστήριά μας σε διαρκή αμφισβήτηση ως αντισυνταγματικά, γεγονός που λειτουργούσε ως μοχλός πίεσης και για το δικονομικό νομοθέτη.

Τα τελευταία χρόνια ήταν πράγματι ευκρινής, έστω και μέσω κάποιων φωτεινών εξαιρέσεων ή θαρραλέων μειοψηφιών, μια προσπάθεια συμμόρφωσης των εθνικών δικαστών με τα κριτήρια που έθετε το ΕΔΔΑ και, ταυτόχρονα, αποδοκίμασias της χειραγώγησης της δίκης προς όφελος του Δημοσίου μέσω ειδικών νομοθετημάτων και εμβόλιμων ρυθμίσεων σε διατάγματα. Αποτελεί, λοιπόν, οπισθοδρόμηση, που εγκυμονεί πολλούς κινδύνους, η υπ' αριθ. 25/2012¹⁵² απόφαση του ΑΕΔ. Όχι μόνο γιατί το Δικαστήριο ανέτρεψε αιφνιδίως μια γενικευμένη νομολογιακή τάση επί ενός ουσιαστικού – με δικονομικές παραμέτρους – προνομίου του Δημοσίου, αλλά, κυρίως, επειδή επέλεξε – όχι τυχαία – ως επιχείρημα για να δικαιολογήσει την παραβίαση της αρχής της ισότητας, την ανάγκη «διατήρησης της δημοσιονομικής ισορροπίας» της χώρας. Ο λόγος αυτός δημοσίου συμφέροντος μετουσιώνεται πράγματι σε εθνικό διακύβευμα, που ανάγεται, ενδεχομένως, στο βωμό της αποφυγής της οικονομικής κατάρρευσης του ελληνικού κράτους, σε συνταγματικό έρεισμα για μια πάγια προνομιακή μεταχείριση του Δημοσίου. Το δυστύχημα, όμως, δεν είναι ότι τα προνόμια του Δημοσίου επιβιώνουν σε περίοδο δημοσιονομικής κρίσης, αλλά ότι – σύμφωνα με το ΑΕΔ – εξακολουθούν να νομιμοποιούνται και σε υγιείς περιόδους, όπου οι επιπτώσεις της κρίσης εξακολουθούν να είναι εμφανείς.

Αναφορά στην ανάγκη διατήρησης της δημοσιονομικής ισορροπίας ως λόγο δημοσίου συμφέροντος έγινε όμως και από το Δικαστήριο του Στρασβούργου με την από 3-10-2013 απόφασή του στην υπόθεση *Γιαβή κατά Ελλάδος*¹⁵³. Πρόκειται μάλιστα για μια ξαφνική μεταστροφή της θέσης του ΕΔΔΑ σε σχέση με την προηγούμενη νομολογία του¹⁵⁴. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η ραγδαία μεταβολή των δεδομένων του κοινωνικοοικονομικού γίνεσθαι σε εθνικό, αλλά και ευρωπαϊκό επίπεδο, συμπαρέσυρε τελικά και το Δικαστήριο του Στρασβούργου, γεγονός που προκαλεί σκεπτικισμό. Εν τούτοις, δεν μπορεί να αγνοηθεί το γεγονός ότι το ΕΔΔΑ προέβαλε πολλά επιχειρήματα προκειμένου να αιτιολογήσει τη μεταστροφή του, καθώς και την επιλογή του να θυσιάσει αυτή τη φορά την ατομική ιδιοκτησία στο βωμό ενός «μεταλλαγμένου» δημοσίου συμφέροντος. Χωρίς, λοιπόν, να μπορεί να προδικάσει κανείς αν η νομολογία αυτή θα επαναληφθεί και στο μέλλον, ωστόσο δεν παύει να αποτελεί ένα πλήγμα στην προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων, αλλά και την

¹⁵² ΕΔΚΑ 2012.908, με σημ. = ΝοΒ 2013.217, με παρατ. *Αργυρού* = Αρμ 2013.339, με παρατ. Καϊδατζή = ΔιΔικ 2013.1760, με παρατ. *Τσίρη*.

¹⁵³ ΕΔΔΑ 3.10.2013 (*Γιαβή*), ΤοΣ 2013.748 επ, με παρατ. *Μιχελή* = ΘΠΔΔ 2013.935 επ., με παρατ. *Τσιρώνά*. Μετά την απόφαση του ΕΔΔΑ βλ. και ΟΛΕΣ 4325/2014, αδημ. (με μειοψ. 9 μελών).

¹⁵⁴ ΕΔΔΑ 25.06.2009, (*Ζουμπουλίδης*), HUDOC, (παρ. 35-37)

πρώτη αποδοχή από το ΕΔΔΑ την ανάγκης «διατήρησης της δημοσιονομικής ισορροπίας» ως λόγου δημοσίου συμφέροντος.

Το ερώτημα, λοιπόν, που αποκτά επείγοντα χαρακτήρα, είναι κατά πόσο η ριζική μεταβολή των δημοσιονομικών δεδομένων της χώρας μπορεί σε επίπεδο πολιτικής δίκης να επηρεάσει την πρόσληψη του δημοσίου συμφέροντος από τον δικαστή κατά τρόπο διαφορετικό από ότι συνέβαινε υπό συνθήκες δημοσιονομικής ισορροπίας¹⁵⁵. Στο περιβάλλον, λοιπόν, αυτό της επιτακτικής οικονομικής συγκυρίας, όπου τα προνόμια άρχισαν να επανεκτιμούνται ως συνταγματικά, ο δικαστής οφείλει, ως κυματοθραύστης της κρατικής ανομίας, να ορθώσει το ανάστημά του, να επιβεβαιώσει τις δικαιοκρατικές εγγυήσεις του Συντάγματος και να εξακολουθήσει να καταδικάζει τις αναχρονιστικές διαδικαστικές ρυθμίσεις υπέρ του Δημοσίου σε επίπεδο πολιτικής δίκης¹⁵⁶. Άλλωστε, όπως τόνιζε ο αείμνηστος *Χαράλαμπος Φραγκίστας*, «ο έλεγχος της ισότητας των νόμων παρά των δικαστηρίων αποτελεί εν πρώτοις ομολογία πίστεως εις τον ιδεαλισμόν τον πιστεύοντα εις την ιδέαν της δικαιοσύνης. Αποτελεί επί πλέον αναγνώρισιν της δημοκρατικής κοσμοθεωρίας της δεχόμενης ως κασταλίαν πηγή του δικαίου τας κρατούσας εν τη κοινωνία περί δικαίου αντιλήψεις, Τέλος, συμβάλλει εις την αποκάθαρσιν της νομοθεσίας από παντός είδους υπέρ ωρισμένων προσώπων ή ωρισμένων καταστάσεων μεροληπτικών διατάξεων»¹⁵⁷.

Η διαδικαστική υπεροπλία του Κράτους δεν συνάδει με την ίδια τη φύση της πολιτικής δίκης και οφείλει να εξοβελιστεί νομολογιακά και νομοθετικά, έστω και υπό συνθήκες δημοσιονομικής ανισορροπίας. Διαφορετικά, ελοχεύει ο κίνδυνος, ενόψει και του τεράστιου οικονομικού πλήγματος σε παγκόσμιο επίπεδο, να οδηγηθούμε συνειδητά –δήθεν στο όνομα της διαφύλαξης της ομαλής λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού– σε μια άνευ προηγουμένου κατάρρευση θεμελιωδών δικαιωμάτων και αξιών, όπως η ισότητα, η δικαιοσύνη και η ασφάλεια δικαίου.

¹⁵⁵ Το εν λόγω ερώτημα τίθεται σε ένα ευρύτερο βέβαια πλαίσιο από τον *Π. Μαντζούφα*. Βλ. *Μαντζούφα*, (ανωτ. σημ. 36), σ. 124.

¹⁵⁶ Για την ευθύνη του δικαστή για την πραγμάτωση του κράτους Δικαίου βλ. *Ματθία*, (ανωτ. σημ. 136), σ. 56 επ.

¹⁵⁷ *Φραγκίστας*, *Νομικά Μελέται*, Τόμ. Α', 1987, σ. 48.